

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΟΦΙΑ ΒΛΑΧΑΚΗ

Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΩΝ
ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Μάρτιος 2012

Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΩΝ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Της Σοφίας Βλαχάκη

Διπλωματική εργασία που υποβάλλεται για κρίση στην Τριμελή Εξεταστική
Επιτροπή για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Τίτλου στο Παιδαγωγικό Τμήμα
Δημοτικής Εκπαίδευσης της Φιλοσοφικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ιωάννινα

Μάρτιος 2012

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Ανδρέας Μπούζος	Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Επιβλέπων Καθηγητής
Πλουσία Μισαηλίδη	Επίκουρη Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Στέφανος Βασιλόπουλος	Λέκτορας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών

.....
Σοφία Θ. Βλαχάκη

Πτυχιούχος του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας

Copyright © Σοφία Θ. Βλαχάκη, 2012

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της συναισθηματικής νοημοσύνης και των τρόπων λήψης απόφασης με βάση την ταξινόμια του Harren. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 334 φοιτητές/τριες του Παιδαγωγικού τμήματος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Από την έρευνά μας διαπιστώθηκε ότι όσο υψηλότερη είναι η συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών τόσο τείνουν να κατατάσσονται στον ορθολογικό τύπο λήψης απόφασης, ενώ λιγότερο πιθανό είναι να κατατάσσονται στον εξαρτημένο τύπο. Διαπιστώθηκε επίσης ότι εάν οι φοιτητές ανήκουν στον ορθολογικό τύπο τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα υπάρχει να μην παίρνουν «διαισθητικές» αποφάσεις, ενώ η πιθανότητα αυτή μειώνεται ελαφρώς όσον αφορά τις «εξαρτημένες» αποφάσεις. Τέλος, σύμφωνα με τα ευρήματα, οι γυναίκες παρουσιάζονται, σε σύγκριση με τους άνδρες, περισσότερο εξαρτημένες.

Λέξεις κλειδιά: Συναισθηματική νοημοσύνη, τρόποι λήψης απόφασης, ορθολογικός τύπος

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel der vorliegenden Arbeit war die Untersuchung der Beziehung zwischen der emotionalen Intelligenz und der verschiedenen Methoden der Entscheidungsfindung, die sich auf der Taxonomie von Harren stützen. An der Untersuchung nahmen 334 Studenten / innen der Abteilung für Grundschulpädagogik der Universität von Ioannina teil. Die Ergebnisse zeigen, dass die emotionale Intelligenz der Studenten positiv mit der rationalen Entscheidungsfindung und negativ mit dem abhängigen Typ der Entscheidungsfindung korreliert. Ferner wurde festgestellt, dass Studenten, die sich zu der rationalen Art der Entscheidungsfindung neigen, ihre Entscheidungen weder auf intuitiver Weise noch auf der Basis des abhängigen Typs des Entscheidens treffen. Zuletzt, präsentieren sich die Frauen, laut den Befunden, abhängiger bezüglich der Entscheidungsfindung im Vergleich zu den Männern.

Schlüsselwörter: Emotionale Intelligenz, Methoden der Entscheidungsfindung, rationaler Typ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iii
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	v
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	2

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ.....	4
1.1. Θεωρίες συναισθηματικής νοημοσύνης.....	5
1.2. Η θεωρία της συναισθηματικής νοημοσύνης ως γνώρισμα.....	9
1.3. Μοντέλα συναισθηματικής νοημοσύνης.....	11
1.4. Η μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης.....	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ.....	16
2.1. Τα είδη των αποφάσεων.....	17
2.2. Μοντέλα λήψης απόφασης.....	19
2.3. Η διαδικασία λήψης απόφασης.....	20
2.4. Παράγοντες που επηρεάζουν τη λήψη απόφασης και σφάλματα κατά τη λήψη αποφάσεων.....	22
2.5. Θεωρίες εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων – Το μοντέλο του Harpen.....	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ.....	29
3.1. Συναισθήματα και λογική σκέψη.....	34

3.2. Παραδείγματα από κλινικές μελέτες.....	35
3.3. Συναισθήματα, συναισθηματική νοημοσύνη και λήψη αποφάσεων.....	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ

ΕΡΕΥΝΑΣ.....	40
--------------	----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	42
------------------	----

5.1. Το δείγμα.....	42
---------------------	----

5.2. Μέσα συλλογής δεδομένων.....	43
-----------------------------------	----

5.3. Διαδικασία.....	45
----------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	46
-------------------------------	----

6.1. Αξιοπιστία.....	46
----------------------	----

6.2 Περιγραφικά στοιχεία.....	51
-------------------------------	----

6.3 Συσχετίσεις.....	52
----------------------	----

6.4 Κλίμακες και δημογραφικά στοιχεία.....	53
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	56
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ – ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	58
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	60
Ερωτηματολόγιο.....	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	67
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	72

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τη διάρκεια του Π.Μ.Σ. «Επιστημών της Αγωγής: Συμβουλευτική – Ψυχολογία» είχα την ευκαιρία να έρθω σε επαφή με ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που αφορούν το χώρο της Συμβουλευτικής, σύντομα όμως το ενδιαφέρον μου στράφηκε στο κομμάτι που αφορά τη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό. Μέσα από την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας διαπίστωσα τον κεντρικό ρόλο που κατέχει η ενότητα «Τρόποι Λήψης Απόφασης» και κατέληξα ότι ήταν αυτό με το οποίο θα ήθελα να ασχοληθώ στο πλαίσιο της διπλωματικής μου έρευνας. Αρχικά η ιδέα ήταν να γίνει μια έρευνα που να μελετά τον τρόπο λήψης απόφασης με βάση την ταξινόμια του Harren. Έπειτα όμως από συζητήσεις που είχα με τον επόπτη καθηγητή μου, τον κ. Ανδρέα Μπρούζο, γεννήθηκε η ιδέα της παρούσας εργασίας, δηλαδή η μελέτη του τρόπου λήψης απόφασης σε συνδυασμό με τη συναισθηματική νοημοσύνη.

Γι' αυτό από τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Μπρούζο τόσο για την επιστημονική του καθοδήγηση σε όλη τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος όσο και για την πολύτιμη συμβολή του στη διεκπεραίωση αυτής της διπλωματικής εργασίας. Περισσότερο όμως τον ευχαριστώ για την ευκαιρία που μου έδωσε να μαθητεύσω δίπλα του.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την κ. Ευγενία Γαβριήλ, Ψυχολόγο και Σύμβουλο Επαγγελματικού Προσανατολισμού, η οποία είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει το ερευνητικό εργαλείο ACDM-DMS. Τέλος δε θα μπορούσα να μη συμπεριλάβω σ' αυτές τις ευχαριστίες όλους τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης και οι τρόποι λήψης απόφασης αποτελούν δύο επιστημονικούς τομείς οι οποίοι έχουν απασχολήσει επί σειρά ετών τους ερευνητές ανά τον κόσμο. Όσον αφορά τις δύο αυτές έννοιες ξεχωριστά έχουν γίνει πολλές έρευνες και έχει διατυπωθεί πλήθος θεωριών με στόχο την αποσαφήνισή τους και τη λειτουργία τους. Όσον αφορά όμως το συσχετισμό των δύο εννοιών η έρευνα βρίσκεται σε πολύ αρχικό στάδιο.

Αυτό ακριβώς είναι και το θέμα της παρούσας έρευνας, η διερεύνηση δηλαδή της σχέσης που υπάρχει μεταξύ συναισθηματικής νοημοσύνης και τρόπων λήψης απόφασης. Συγκεκριμένα μελετάται η συσχέτιση του βαθμού συναισθηματικής νοημοσύνης με καθέναν από τους τρεις τρόπους (στυλ) λήψης απόφασης (ορθολογικό, διαισθητικό, εξαρτημένο) με βάση την ταξινόμια του Harren σε δείγμα φοιτητών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Για το σκοπό αυτό κρίθηκε σκόπιμο να γίνει πρώτα μία διεξοδική ανάλυση των δύο κύριων εννοιών, και αφού παρουσιαστούν όλα τα στοιχεία που τις αφορούν, ή έστω τα πιο σημαντικά, να γίνει μία προσπάθεια να αναδειχθεί η σχέση τους. Σύμφωνα λοιπόν με αυτό το σκεπτικό, το πρώτο και το δεύτερο από τα κεφάλαια της παρούσας διπλωματική έρευνας αφορούν τις έννοιες της συναισθηματικής νοημοσύνης και του τρόπου λήψης απόφασης αντίστοιχα. Γίνεται μία προσπάθεια να αποσαφηνιστούν οι δύο έννοιες και να παρουσιαστούν τα κυριότερα θεωρητικά μοντέλα που έχουν επικρατήσει. Στο τρίτο κεφάλαιο παρατίθενται κυρίως έρευνες από το χώρο της νευρολογίας, αλλά και άλλες, οι οποίες υποστηρίζουν την ύπαρξη σχέσης μεταξύ των δύο εννοιών και τονίζουν την αλληλεπίδραση που υπάρχει. Τέλος, με βάση τις προαναφερθείσες έρευνες, διατυπώνονται οι ερευνητικές μας υποθέσεις, καταγράφεται η μεθοδολογία η οποία ακολουθήθηκε και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας.

Κύριο στόχος μας είναι να αναδειχθεί ο ρόλος της συναισθηματικής νοημοσύνης στη διαδικασία λήψης απόφασης. Δεδομένου μάλιστα ότι πολλοί ερευνητές, όπως ο Goleman, θεωρούν ότι η συναισθηματική νοημοσύνη του ατόμου μπορεί να αναπτυχθεί και να καλλιεργηθεί με συγκεκριμένες ασκήσεις, θεωρούμε ότι θα μπορούσε να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού, τόσο όσον αφορά τη λήψη

επαγγελματικών αποφάσεων, αλλά και όσον αφορά θέματα επαγγελματικής δέσμευσης και επαγγελματικής ικανοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ

Σε αντίθεση με το δείκτη νοημοσύνης (IQ), που υπήρξε αντικείμενο έρευνας σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια του περασμένου αιώνα, η συναισθηματική νοημοσύνη (EQ) είναι μια σχετικά νέα έννοια (Goleman, 1998). Στο ευρύ κοινό η συναισθηματική νοημοσύνη έγινε γνωστή το 1995, με τη δημοσίευση του ομώνυμου βιβλίου του Daniel Goleman. Στους επιστημονικούς κύκλους, ωστόσο, η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης έκανε την εμφάνισή της το 1920 στο έργο του Edward Thorndike για την κοινωνική νοημοσύνη (Bar-On, 2006). Συγκεκριμένα σε άρθρο του στο *Harper's Magazine* ο Thorndike πρότεινε ότι, μια άποψη της συναισθηματικής νοημοσύνης, η κοινωνική νοημοσύνη – δηλαδή η ικανότητα του ατόμου να κατανοεί τους άλλους και να δρα «ορθά» στις ανθρώπινες σχέσεις-, αποτελεί και η ίδια μία πλευρά του ΔΝ (Goleman, 1998). Αυτές οι πρώιμες προσπάθειες ορισμού της κοινωνικής νοημοσύνης επηρέασαν σημαντικά τη διαμόρφωση της έννοιας της συναισθηματικής νοημοσύνης (Bar-On, 2006).

Από τους πρώτους ψυχολόγους που ασχολήθηκαν με την έννοια της νοημοσύνης ήταν ο Charles Spearman (1927) και αργότερα ο Lewis Terman (1975). Αυτή η πρώτη γενιά επιστημόνων που ασχολήθηκε με το θέμα θεωρούσε ότι η νοημοσύνη είναι κάτι το ενιαίο, μία γενική, γνωστική ικανότητα που αφορά τη σύλληψη και την επίλυση προβλημάτων. Επιχειρήθηκε λοιπόν η μέτρησή της με τεστ του τύπου “μολύβι-χαρτί”, τα οποία δημιουργήθηκαν γι' αυτό το σκοπό. Ως απάντηση μια άλλη ομάδα ψυχολόγων, όπως είναι οι L.L. Thurstone (1960) και J. P. Guilford (1967) υποστήριξε ότι η νοημοσύνη είναι κάτι το σύνθετο, αποτελούμενο από πολλές διαφορετικές συνιστώσες. Με αφετηρία αυτή τη θέση, ο Howard Gardner διατύπωσε την περίφημη θεωρία του περί πολλαπλής νοημοσύνης. Στο βιβλίο του, *Frames of Mind*, υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ένα μοναδικό είδος νοημοσύνης, αλλά ένα ευρύ φάσμα το οποίο περιλαμβάνει επτά διαφορετικά είδη νοημοσύνης: τη γλωσσική, τη μαθηματική, τη μουσική, την κιναισθητική, τη νοημοσύνη που αφορά την αντίληψη του χώρου και τέλος την προσωπική νοημοσύνη, η οποία περιλαμβάνει την ενδοπροσωπική και τη διαπροσωπική νοημοσύνη (Gardner, 1983). Σύμφωνα με τον Gardner η ενδοπροσωπική νοημοσύνη αφορά «την πρόσβαση του ανθρώπου στα προσωπικά του αισθήματα και την ικανότητα να τα διακρίνει και να αντλεί από αυτά στοιχεία που θα καθοδηγήσουν τη συμπεριφορά του». Η διαπροσωπική νοημοσύνη

αφορά «την ικανότητα του ατόμου να ανταποκρίνεται κατάλληλα στις διαθέσεις, στην ψυχοσύνθεση, στα κίνητρα και στις επιθυμίες των άλλων ανθρώπων» (Goleman, 1998). Αυτή η έννοια της προσωπικής νοημοσύνης του Gardner βρίσκεται αρκετά κοντά σε αυτό που σήμερα νοείται ως συναισθηματική νοημοσύνη (Mayer & Salovey, 1989-90)

Γενικά από το 1920 μέχρι σήμερα πολύς λόγος έχει γίνει σχετικά με το τι ακριβώς περιλαμβάνει η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης. Αυτό που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι ότι κυριαρχούν δύο τάσεις: Η πρώτη θεωρεί ότι η συναισθηματική νοημοσύνη είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που οδηγούν στην επιτυχία και τα οποία δεν μπορούν να μετρηθούν με τα τεστ IQ. Η δεύτερη δίνει έναν πιο περιοριστικό ορισμό και θεωρεί ότι η συναισθηματική νοημοσύνη αφορά την ικανότητα αντίληψης και κατανόησης των συναισθηματικών πληροφοριών (Hedlund & Sternberg, 2000).

Σε μια προσπάθεια να οριοθετηθεί και να αποσαφηνιστεί η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης, η *Εγκυκλοπαίδεια της Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας* το 2004 πρότεινε την ύπαρξη τριών μοντέλων συναισθηματικής νοημοσύνης: α) το μοντέλο των Mayer & Salovey, το οποίο την ορίζει ως την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται, να κατανοεί, να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του και να τα χρησιμοποιεί για να καθοδηγεί τη συμπεριφορά του, β) το μοντέλο του Goleman, σύμφωνα με το οποίο η συναισθηματική νοημοσύνη περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ικανοτήτων και δεξιοτήτων που μπορούν να προβλέψουν την αποτελεσματικότητα του ατόμου σε διάφορους τομείς, και γ) το μοντέλο του Bar-On, ο οποίος προσεγγίζει την έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης ως ένα συνδυασμό συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων (Bar-On, 2006). Οι τρεις αυτές θεωρίες παρουσιάζονται αναλυτικότερα στη συνέχεια.

1.1. Θεωρίες συναισθηματικής νοημοσύνης

Η θεωρία των Mayer και Salovey

Σύμφωνα με τους Mayer και Salovey η συναισθηματική νοημοσύνη νοείται ως γνωστική ικανότητα (Hedlund & Sternberg, 2000) και, μάλιστα, θεωρείται υποσύνολο της κοινωνικής νοημοσύνης. Φανερό είναι η επιρροή που άσκησαν στη σκέψη τους οι θεωρίες των Gardner, Stenberg και Wechsler περί ύπαρξης διάφορων

ειδών νοημοσύνης (Mayer, Salovey & Caruso, 2004) – ιδιαίτερα η έννοια της προσωπικής νοημοσύνης του Gardner. Συγκεκριμένα με βάση τη θεωρία τους η συναισθηματική νοημοσύνη ορίζεται ως «η ικανότητα κάποιου να ρυθμίζει τόσο τα δικά του συναισθήματα όσο και των άλλων, να τα διακρίνει μεταξύ τους και να χρησιμοποιεί τις πληροφορίες αυτές για να κατευθύνει τις σκέψεις και τις πράξεις του (Mayer & Salovey, 1989-90).

Ειδικότερα η συναισθηματική νοημοσύνη αφορά: α) την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται με ακρίβεια, να αξιολογεί και να εκφράζει τα συναισθήματά του, β) την ικανότητα πρόσβασης στα συναισθήματα ή/και γενίκευσης αυτών των συναισθημάτων, ώστε να διευκολύνεται η διαδικασία της σκέψης, γ) την κατανόηση και τη νοητική επεξεργασία και ανάλυση των συναισθημάτων, και δ) την ικανότητα ρύθμισης των συναισθημάτων, ώστε να προάγεται η συναισθηματική και πνευματική ανάπτυξη (Mayer, Salovey & Caruso, 2000a).

Η αντίληψη και η έκφραση των συναισθημάτων αφορά την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματά του, αλλά και τα συναισθήματα των άλλων, μέσα από λεκτικά και μη λεκτικά σήματα, μέσα από τις εκφράσεις του προσώπου και τον τόνο της φωνής (Mayer, Salovey & Caruso, 2000b). Όσοι αντιλαμβάνονται γρήγορα και εκφράζουν με ακρίβεια τα συναισθήματά τους γίνονται καλύτερα αντιληπτοί από τους άλλους, ενώ όσοι αντιλαμβάνονται και εκφράζουν με ακρίβεια τα συναισθήματα των άλλων επιλέγουν γρηγορότερα πιο κατάλληλους τρόπους ανταπόκρισης. Γενικότερα αυτός ο παράγοντας παρουσιάζει ομοιότητες με την έννοια της «ενσυναίσθησης» του Rogers. Η ρύθμιση των συναισθημάτων αφορά, επίσης, τόσο τη ρύθμιση των συναισθημάτων στον εαυτό όσο και στους άλλους. Άτομα με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη είναι ιδιαίτερα ικανά στο να ρυθμίζουν τα συναισθήματά τους προκειμένου να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτή την ικανότητα με θετικό τρόπο ώστε να εμπνεύσουν και να κινητοποιήσουν τόσο τον εαυτό τους όσο και τους άλλους, μπορούν όμως και να τη χρησιμοποιήσουν προκειμένου να χειραγωγήσουν τους άλλους για να επιτύχουν ιδιοτελή οφέλη. Τέλος, άτομα με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη χρησιμοποιούν τα συναισθήματά τους με πιο δημιουργικό τρόπο, προάγοντας έτσι την προσωπική τους ανάπτυξη. Είναι ευέλικτοι και πιο ικανοί στο να βρίσκουν εναλλακτικές λύσεις στα προβλήματα, στο να επιλέγουν μεταξύ διαφορετικών εναλλακτικών προτάσεων, καθώς και στο να επικεντρώνονται κάθε φορά στο στόχο τους (Mayer, Salovey & Caruso, 2004).

Η θεωρία του Goleman

Ο Goleman αρχικά όρισε τη συναισθηματική νοημοσύνη, ή όπως χαρακτηριστικά αναφέρει τη νοημοσύνη της καρδιάς, ως «το σύνολο των άλλων χαρακτηριστικών... ικανότητες όπως το να μπορείς να βρίσκεις κίνητρα για τον εαυτό σου και να αντέχεις τις απογοητεύσεις, να ελέγχεις την παρόρμηση και να χαλιναγωγείς την ανυπομονησία σου, να ρυθμίζεις σωστά τη διάθεσή σου και να εμποδίζεις την απογοήτευση να καταπνίξει την ικανότητά σου για σκέψη, να έχεις ενσυναίσθηση και ελπίδα» (Goleman, 1998). Λίγα χρόνια αργότερα αναδιατύπωσε τον ορισμό της συναισθηματικής νοημοσύνης υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για «την ικανότητα να αναγνωρίζουμε τα δικά μας συναισθήματα και των άλλων, να δημιουργούμε κίνητρα για τον εαυτό μας και να χειριζόμαστε σωστά τόσο τα συναισθήματα όσο και τις σχέσεις μας» (Goleman, 2000).

Σύμφωνα με τον Goleman υπάρχουν δύο διαφορετικά είδη νοημοσύνης, η διανοητική και η συναισθηματική, που αντανακλούν τη δραστηριότητα διαφορετικών τμημάτων του εγκεφάλου (Goleman, 2000). Τα δύο αυτά είδη νοημοσύνης δεν είναι αντικρουόμενα, αλλά ξεχωριστά και μάλιστα συμπληρωματικά. Στην πραγματικότητα, όπως υποστηρίζει, η συναισθηματική νοημοσύνη είναι μια «μετα-ικανότητα που καθορίζει πόσο καλά μπορούμε να χειριστούμε οποιαδήποτε ικανότητα διαθέτουμε, ακόμα και την ακατέργαστη ευφυΐα». Έτσι εξηγείται το πώς άτομα με υψηλό δείκτη νοημοσύνης χειρίζονται άστοχα την προσωπική τους ζωή (Goleman, 1998).

Για τη διατύπωση της θεωρίας του ο Goleman επηρεάστηκε από τη θεωρία των Mayer και Salovey. Ουσιαστικά, η θεωρία του αποτελεί παραλλαγή της προαναφερόμενης θεωρίας. Η προσαρμογή που έκανε περιλαμβάνει τις ακόλουθες πέντε βασικές συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες:

1. *Αυτοεπίγνωση.* Αφορά την ικανότητα να γνωρίζουμε κάθε στιγμή τι αισθανόμαστε, έτσι ώστε να χρησιμοποιούμε αυτή τη γνώση ως γνώμονα για τη λήψη αποφάσεων. Επίσης περιλαμβάνει την ικανότητα να μπορούμε να αξιολογούμε ρεαλιστικά τις ικανότητές μας και να έχουμε ένα καλά τεκμηριωμένο αίσθημα αυτοπεποίθησης.

2. *Αυτορύθμιση*. Αφορά την ικανότητα να μπορούμε να ρυθμίζουμε τα συναισθήματά μας έτσι ώστε να μην παρεμποδίζουν τη δράση μας. Επίσης περιλαμβάνει την έννοια της ευσυνειδησίας, δηλαδή το να αναλαμβάνει κάποιος την προσωπική του ευθύνη, καθώς και την έννοια της προσαρμοστικότητας, δηλαδή το να είναι κανείς ευέλικτος και να μπορεί να συνέρχεται εύκολα από δυσάρεστες συναισθηματικές καταστάσεις.
3. *Κίνητρα συμπεριφοράς*. Αφορά την προσπάθεια για βελτίωση, τη δέσμευση για την επίτευξη στόχων, την ανάληψη πρωτοβουλιών και την επιμονή στην επίδιωξη των στόχων παρά τις δυσκολίες.
4. *Ενσυναίσθηση*. Αφορά την ικανότητα να αντιλαμβανόμαστε τι νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι, να μπορούμε να μπούμε στη θέση τους και να διατηρούμε την επαφή μαζί τους, να μπορούμε να συντονιζόμαστε με πολλούς διαφορετικούς ανθρώπους.
5. *Κοινωνικές δεξιότητες*. Αφορά την ικανότητα να χειριζόμαστε αποτελεσματικά τα συναισθήματά μας στις σχέσεις μας με τους άλλους, την ικανότητα να αντιλαμβανόμαστε με ακρίβεια τις κοινωνικές καταστάσεις, την ικανότητα να μπορούμε να χρησιμοποιούμε αυτές τις ικανότητες προκειμένου να πείσουμε, να ηγηθούμε, να διαπραγματευθούμε, να επλύσουμε διαφωνίες και να συνεργαστούμε (Goleman, 2000).

Η θεωρία του Bar-On

Ο Rauven Bar-On έχει διατυπώσει τη θεωρία της κοινωνικο-συναισθηματικής νοημοσύνης. Όπως παραδέχεται ο ίδιος, στο έργο του έχει δεχθεί επιρροές από τον Darwin και τη σημασία που αυτός απέδιδε στην έκφραση των συναισθημάτων για την επιβίωση και την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους, από τον Thonidike και τη θεωρία του περί κοινωνικής νοημοσύνης, καθώς επίσης και από τη θεωρία του Wechsler.

Ο Bar-On ορίζει την κοινωνικο-συναισθηματική νοημοσύνη ως «ένα δίκτυο συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων που καθορίζουν πόσο αποτελεσματικά αντιλαμβανόμαστε και εκφράζουμε τον εαυτό μας, πόσο κατανοούμε τους άλλους και πώς σχετιζόμαστε μαζί τους, και πώς αντιμετωπίζουμε τις απαιτήσεις της καθημερινότητας». Σύμφωνα με τη θεωρία

αυτή πέντε είναι οι βασικοί τομείς ικανοτήτων που χαρακτηρίζουν τα συναισθηματικώς ικανά άτομα:

1. Οι *ενδοπροσωπικές ικανότητες*: Αφορά την ικανότητά μας να αντιλαμβανόμαστε τα συναισθήματά μας και να τα εκφράζουμε με ακρίβεια.
2. Οι *διαπροσωπικές ικανότητες*: Η ικανότητα να κατανοούμε τους άλλους, να αφουγκραζόμαστε τις ανάγκες τους και να διατηρούμε συνεργατικές και εποικοδομητικές σχέσεις μαζί τους.
3. Η *προσαρμοστικότητα*: Αφορά την ικανότητα ευελιξίας στις προσωπικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές αλλαγές, καθώς και την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων και λήψης αποφάσεων.
4. Ο *έλεγχος του στρες*. Αφορά την ικανότητα ρύθμισης των συναισθημάτων, ώστε αυτά να μη δυσχεραίνουν τη λειτουργία του ατόμου αλλά αντίθετα να δρουν προς όφελός του.
5. Η *γενική διάθεση*. Αφορά την ικανότητα του ατόμου να βρίσκει προσωπικά κίνητρα, να είναι αισιόδοξο και θετικό (Bar-On, 2006).

1.2. Η θεωρία της συναισθηματικής νοημοσύνης ως γνώρισμα

Μια σχετικά πιο πρόσφατη θεωρία για τη συναισθηματική νοημοσύνη είναι η θεωρία του Πετρίδη. Ο Πετρίδης κάνει λόγο για «συναισθηματική νοημοσύνη που σχετίζεται με την ικανότητα» (ability EI) ή «με την επεξεργασία πληροφοριών» (information-processing EI) και για «συναισθηματική νοημοσύνη ως γνώρισμα» (trait EI) (Petrides & Furnham, 2000). Πρόκειται για δύο διαφορετικές και σαφώς διακριτές έννοιες, όπως αποδεικνύεται και από έρευνες που έχουν εντοπίσει πολύ μικρή συσχέτιση μεταξύ των δύο αυτών μορφών νοημοσύνης (Petrides, Furnham & Frederickson, 2004).

Η συναισθηματική νοημοσύνη ως γνώρισμα αφορά την αντιλαμβανόμενη συναισθηματική νοημοσύνη, δηλαδή το τι πιστεύει το ίδιο το άτομο για τον εαυτό του, μετρά λοιπόν χαρακτηριστικά προσωπικότητας και μπορεί να μετρηθεί με ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς. Η συναισθηματική νοημοσύνη που σχετίζεται με την ικανότητα αφορά την αντικειμενική συναισθηματική νοημοσύνη, μετρά συνεπώς γνωστική ικανότητα και μπορεί να μετρηθεί με ερωτηματολόγια επίδοσης

(Πλατσίδου, 2006) (Petrides & Furnham, 2001).

Ο Πετρίδης, τονίζοντας την υποκειμενική φύση της συναισθηματικής νοημοσύνης και τις ατομικές διαφορές, διαμόρφωσε τη θεωρία του σχετικά με τη συναισθηματική νοημοσύνη ως γνώρισμα (Petrides, 2010). Σύμφωνα με αυτήν η συναισθηματική νοημοσύνη νοείται ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, ως μια διακριτή, σύνθετη δομή, ένα γνώρισμα της προσωπικότητας το οποίο μπορεί να τοποθετηθεί στο αρχικό επίπεδο όσον αφορά την ιεραρχία της προσωπικότητας (Petrides, Pita & Kokkinaki, 2007). Συνεπώς δε διαχωρίζεται από την προσωπικότητα αλλά αποτελεί μέρος της (Petrides, Furnham & Mavroveli, 2007).

Η θεωρία του Πετρίδη βασίζεται στις θεωρίες που παρουσιάζονται στην προηγούμενη ενότητα. Ουσιαστικά πρόκειται για μια προσπάθεια να συμπεριληφθούν σε μία θεωρία τα κεντρικά, κοινά στοιχεία των προεξαρχόντων θεωριών και παράλληλα να αποκλειστούν εκείνα που εμφανίζονται μεμονωμένα σε ορισμένες από αυτές (Petrides, Furnham & Mavroveli, 2007). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή φαίνεται ότι υπάρχουν δεκαπέντε διακριτά χαρακτηριστικά, τα οποία διαθέτουν τα άτομα με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη. Αυτά είναι: η ικανότητα προσαρμογής, η αυτοπεποίθηση, η έκφραση των συναισθημάτων, η διαχείριση των συναισθημάτων των άλλων, η συναισθηματική αντίληψη (τόσο η ατομική όσο και των άλλων), η ρύθμιση των συναισθημάτων, ο αυθορμητισμός, οι δεξιότητες του σχετίζεσθαι, η αυτοεκτίμηση, η ικανότητα εξεύρεσης κινήτρων, η κοινωνική ευαισθητοποίηση, η διαχείριση του άγχους, η ενσυναίσθηση ως γνώρισμα, η ευτυχία ως γνώρισμα και τέλος η αισιοδοξία ως γνώρισμα.

Τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης θεωρίας σε σχέση με τις υπόλοιπες μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω: α) αναγνωρίζεται και τονίζεται η υποκειμενική φύση της συναισθηματικής εμπειρίας, β) εντάσσεται μέσα στο κύριο ρεύμα των θεωριών που έχουν διατυπωθεί, δεν αποτελεί συνεπώς μια νέα οντότητα, ξεκομμένη από τη συσσωρευμένη επιστημονική γνώση, γ) είναι γενική και μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την ερμηνεία δεδομένων από οποιοδήποτε τεστ συναισθηματικής νοημοσύνης, δ) μπορεί εύκολα να επεκταθεί και σε άλλες συγγενείς επιστημονικές περιοχές (π.χ. κοινωνική νοημοσύνη) (Petrides, 2010).

1.3.Μοντέλα συναισθηματικής νοημοσύνης

Ο ακριβής προσδιορισμός της έννοιας της συναισθηματικής νοημοσύνης αποτελεί δύσκολο εγχείρημα. Αυτό γίνεται φανερό και από την ύπαρξη όλων αυτών των διαφορετικών θεωριών που έχουν διατυπωθεί. Η δυσκολία αυτή έγκειται στο ότι ως ένα βαθμό η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης ταυτίζεται με τη γνωστική νοημοσύνη και με διάφορες διαστάσεις τις προσωπικότητας.

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι τα ποικίλα μοντέλα συναισθηματικής νοημοσύνης δεν είναι ανταγωνιστικά μεταξύ τους αλλά μάλλον συμπληρωματικά. Κάποιοι άλλοι επιχειρούν να τα ταξινομήσουν ανάλογα με την έμφαση που δίνουν σε συγκεκριμένες πλευρές της συναισθηματικής νοημοσύνης. Μια γνωστή κατηγοριοποίηση των μοντέλων αυτών είναι αυτή που τα κατατάσσει σε μικτά μοντέλα και μοντέλα ικανότητας.

Μοντέλα ικανότητας θεωρούνται εκείνα τα οποία εστιάζουν στην ικανότητα επεξεργασίας συναισθηματικών πληροφοριών και στις δεξιότητες προσαρμογής και επίδοσης. Τέτοιο θεωρείται ότι είναι το μοντέλο των Mayer και Salovey. Μικτά μοντέλα ονομάζονται εκείνα που περιλαμβάνουν κοινωνικές και συναισθηματικές ικανότητες, παράγοντες κινήτρου ή και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας. Ως τέτοια μπορούν να θεωρηθούν τα μοντέλα του Goleman, του Bar-On και του Πετρίδη (Πλατσίδου, 2006). Αξίζει ωστόσο στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο Πετρίδης αποφεύγει να κατηγοριοποιήσει το μοντέλο του με οποιοδήποτε από τα προαναφερόμενα μοντέλα, και γενικά είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικός όσον αφορά την παραπάνω κατηγοριοποίηση, καθώς θεωρεί ότι όλες οι θεωρίες περικλείουν βασικές ενδοπροσωπικές συνιστώσες (Petrides, 2010).

Μια άλλη κατηγοριοποίηση μπορεί να γίνει με βάση τους σκοπούς που επιδιώκουν τα διάφορα μοντέλα, που είναι και αυτοί διαφορετικοί. Έτσι λοιπόν το μοντέλο των Mayer και Salovey έχει στόχο να αναδείξει τη χρησιμότητα και την αξία μιας νέας μορφής νοημοσύνης. Ο Bar-On επιδιώκει να αναπτύξει μια μέθοδο μέτρησης της συναισθηματικής νοημοσύνης, ενώ ο Goleman εστιάζει στη βελτίωση της εργασιακής απόδοσης. Τα μοντέλα αυτά τέλος διαφοροποιούνται και όσον αφορά τη μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης (Πλατσίδου, 2006). Το θέμα αυτό αναλύεται στη συνέχεια.

1.4. Η μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης

Όπως προαναφέρθηκε τα μικτά μοντέλα και τα μοντέλα ικανότητας διαφοροποιούνται και ως προς τον τρόπο με τον οποίο μετρούν τη συναισθηματική νοημοσύνη. Τα πρώτα μετρούν την αντιλαμβανόμενη συναισθηματική νοημοσύνη, δηλαδή την αντίληψη που έχει γι' αυτήν το ίδιο το άτομο. Έτσι λοιπόν χρησιμοποιούνται ερωτηματολόγια αυτοαναφορών ή ερωτηματολόγια αναφορών άλλων προσώπων που γνωρίζουν το συγκεκριμένο άτομο. Τα δεύτερα μετρούν την αντικειμενική συναισθηματική νοημοσύνη. Εφαρμόζουν συνεπώς την αντικειμενική μέτρηση της επίδοσης. Τα άτομα καλούνται να παραγάγουν λύσεις σε προβλήματα ή να δώσουν απαντήσεις σε ερωτήσεις με συναισθηματικό περιεχόμενο. Έπειτα βαθμολογούνται με βάση αντικειμενικά, προκαθορισμένα κριτήρια, όπως συμβαίνει με τα τεστ γνωστικής νοημοσύνης (Πλατσίδου, 2006).

Στο πλαίσιο των θεωριών που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες, αναπτύχθηκαν και τα αντίστοιχα εργαλεία μέτρησης. Οι Mayer και Salovey δημιούργησαν το Mayer, Salovey, Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT), μία κλίμακα μέτρησης ικανοτήτων, ένα εργαλείο μέτρησης της επίδοσης. Η κλίμακα αυτή μετρά τέσσερις παράγοντες: α) την αντίληψη των συναισθημάτων, β) τη χρήση των συναισθημάτων για τη διευκόλυνση της διαδικασίας της σκέψης, γ) την κατανόηση των συναισθημάτων και δ) τη ρύθμιση των συναισθημάτων. Η μέτρηση του πρώτου παράγοντα γίνεται με τη βοήθεια εικόνων όπου παρουσιάζονται πρόσωπα, τοπία και αφηρημένα σχήματα. Το άτομο καλείται να απαντήσει σε μια 5βάθμια κλίμακα κατά πόσο οι εικόνες αυτές του προκαλούν συναισθηματική ικανοποίηση. Η μέτρηση του δεύτερου παράγοντα γίνεται με βάση μια 5βάθμια κλίμακα συναισθησίας, όπου το άτομο καλείται να κρίνει την ομοιότητα μεταξύ ενός συναισθήματος (π.χ. αγάπη) και μιας εξωτερικής εμπειρίας (π.χ. θερμοκρασία). Στη μέτρηση του τρίτου παράγοντα το άτομο καλείται να συνδυάσει δύο παρόμοια συναισθήματα (π.χ. χαρά, αποδοχή) με ένα τρίτο. Οι απαντήσεις έχουν τη μορφή πολλαπλής επιλογής. Στη μέτρηση του τέταρτου παράγοντα το άτομο καλείται να επιλέξει για κάθε περίπτωση την πιο κατάλληλη κατά τη γνώμη του λύση για τη ρύθμιση των συναισθημάτων ενός ατόμου. Οι απαντήσεις έχουν, επίσης, τη μορφή πολλαπλής επιλογής (Mayer, Salovey & Caruso, 2000a).

Ο Goleman κατασκεύασε το Emotional Competence Inventory (ECI). Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο αξιολόγησης ικανοτήτων το οποίο βασίζεται στο

Self- Assessment Questionnaire, ένα εργαλείο που είχε δημιουργήσει ο Richard Boyatzis το 1991. Το 40% περίπου των ερωτήσεων που περιέχονται στο ECI προέρχονται από αυτό το παλαιότερο ερωτηματολόγιο. Το ECI μετρά πέντε βασικές κατηγορίες ικανοτήτων, οι οποίες περιλαμβάνουν εικοσιπέντε είδη ικανοτήτων: α) αυτοεπίγνωση (επίγνωση των συναισθημάτων, ακριβής αυτοαξιολόγηση, αυτοπεποίθηση), β) αυτορύθμιση (αυτοέλεγχος, αξιοπιστία, ευσυνειδησία, προσαρμοστικότητα, καινοτομία), γ) κίνητρα συμπεριφοράς (τάση προς επίτευξη, δέσμευση, πρωτοβουλία, αισιοδοξία), δ) ενσυναίσθηση (κατανόηση των άλλων, πρόσανατολισμός στην παροχή υπηρεσιών, ενίσχυση της ανάπτυξης των άλλων, σωστός χειρισμός της διαφορετικότητας, πολιτική αντίληψη), ε) κοινωνικές δεξιότητες (επιρροή, επικοινωνία, ηγεσία, καταλυτική δράση όσον αφορά την αλλαγή, χειρισμός διαφωνιών, καλλιέργεια δεσμών, σύμπραξη και συνεργασία, ομαδικές ικανότητες). Οι απαντήσεις δίνονται με βάση μια 6βάθμια κλίμακα η οποία κυμαίνεται από τη δήλωση «η συμπεριφορά αυτή ελάχιστα με χαρακτηρίζει» μέχρι τη δήλωση «η συμπεριφορά αυτή με χαρακτηρίζει πάρα πολύ» (Boyatzis, Goleman, & Rhee, 2000) (Goleman, 2000).

Στο πλαίσιο της θεωρίας του, ο Bar-On δημιούργησε το Emotional Quotient Inventory (EQ-i). Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς, το οποίο προκειμένου να εκτιμήσει τη συναισθηματική-κοινωνική νοημοσύνη, μετρά συναισθηματική και κοινωνική συμπεριφορά. Περιλαμβάνει 133 ερωτήσεις στις οποίες καλείται το άτομο να απαντήσει με βάση μια 5βάθμια κλίμακα. Μετρά όπως έχει προαναφερθεί πέντε βασικές κλίμακες ικανοτήτων οι οποίες περιλαμβάνουν δεκαπέντε υποκλίμακες. Συγκεκριμένα μετρά: α) ενδοπροσωπικές ικανότητες (αυτοπαρακολούθηση, αυτοπεποίθηση, αυτοαντίληψη, αυτονομία, πραγματοποίηση), β) διαπροσωπικές ικανότητες (ενσυναίσθηση, κοινωνική υπευθυνότητα, διαπροσωπικές σχέσεις), γ) έλεγχο άγχους (ανοχή στο στρες, έλεγχο παρορμητικότητας), δ) προσαρμοστικότητα (έλεγχος πραγματικότητας, ευελιξία, επίλυση προβλημάτων), ε) γενική διάθεση (αισιοδοξία, ευτυχία). Η βαθμολόγηση γίνεται με βάση το σκορ που έχει συγκεντρώσει το άτομο σε καθεμιά από τις κλίμακες αυτές, αφενός ξεχωριστά για την κάθε κλίμακα αφετέρου συνολικά εφόσον προστεθούν τα σκορ που έχουν σημειωθεί σε όλες τις κλίμακες. Αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο εργαλείο υπήρξε το πρώτο στο είδος του και το πιο διαδεδομένο (Bar-On, 2006).

Τέλος ο Πετρίδης δημιούργησε το Trait Emotional Intelligence Questionnaire

(TEIQue). Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς το οποίο αναπτύχθηκε για να καλύψει το πεδίο που αφορά τη συναισθηματική νοημοσύνη ως γνώρισμα της προσωπικότητας. Στην πλήρη μορφή του περιλαμβάνει 153 ερωτήσεις στις οποίες το άτομο καλείται να απαντήσει με βάση μια 7βάθμια κλίμακα, η οποία κυμαίνεται από το «Διαφωνώ απόλυτα» μέχρι και το «Συμφωνώ απόλυτα». Μετρά δεκαπέντε χαρακτηριστικά προσωπικότητας τα οποία αποτελούν και τις δεκαπέντε υποκλίμακες του ερωτηματολογίου: ικανότητα προσαρμογής, αυτοπεποίθηση, έκφραση συναισθημάτων, διαχείριση συναισθημάτων των άλλων, συναισθηματική αντίληψη (τόσο ατομική όσο και των άλλων), ρύθμιση των συναισθημάτων, αυθορμητισμό, δεξιότητες του σχετίζεσθαι, αυτοεκτίμηση, ικανότητα εξεύρεσης κινήτρων, κοινωνική ευαισθητοποίηση, διαχείριση του άγχους, ενσυναίσθηση ως γνώρισμα, ευτυχία ως γνώρισμα και τέλος αισιοδοξία ως γνώρισμα.

Τα χαρακτηριστικά αυτά συνοψίζονται σε τέσσερις παράγοντες: ευεξία (περιλαμβάνει την αυτοεκτίμηση, την ευτυχία ως γνώρισμα και την αισιοδοξία ως γνώρισμα), αυτοέλεγχο (περιλαμβάνει τη ρύθμιση των συναισθημάτων, τη διαχείριση του άγχους και τον αυθορμητισμό), συναίσθημα (περιλαμβάνει τη συναισθηματική αντίληψη τόσο την ατομική όσο και των άλλων, την έκφραση των συναισθημάτων, τις δεξιότητες του σχετίζεσθαι και την ενσυναίσθηση) και κοινωνικότητα (περιλαμβάνει την κοινωνική ευαισθητοποίηση, τη διαχείριση συναισθημάτων των άλλων και την αυτοπεποίθηση). Οι υποκλίμακες για την προσαρμοστικότητα και τις ικανότητες εξεύρεσης κινήτρων δε συμπεριλαμβάνονται σε κάποιον από τους παράγοντες που προαναφέρθηκαν, συμβάλλουν απλώς στη μέτρηση της συνολικής συναισθηματικής νοημοσύνης (Mikolajczak, Luminet, Leroy & Roy 2007).

Μερικά από τα πλεονεκτήματα του TEIQue μπορούν να συνοψιστούν στα εξής: α) βασίζεται σε μια ψυχολογική θεωρία που εντάσσει την όλη κατασκευή στο κύριο ρεύμα των θεωριών που έχουν διατυπωθεί, β) καλύπτει επαρκώς τα δεκαπέντε χαρακτηριστικά της συναισθηματικής νοημοσύνης ως γνώρισμα και γ) έχει εξαιρετικά ψυχομετρικά πλεονεκτήματα (Cooper & Petrides, 2010). Περισσότερες πληροφορίες για το TEIQue και ειδικότερα για τη σύντομη εκδοχή του, το TEIQue-SF, δίνονται σε επόμενο κεφάλαιο.

Στην προσπάθεια να αποσαφηνιστεί η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης, έγινε μία απόπειρα να παρουσιαστούν στο παρόν κεφάλαιο οι κυριότερες θεωρίες συναισθηματικής νοημοσύνης που έχουν διατυπωθεί. Έγινε μία προσπάθεια να αναδειχθούν οι βασικές θέσεις και οι διαφορές των θεωριών αυτών, να παρουσιαστούν τα διάφορα μοντέλα συναισθηματικής νοημοσύνης τα οποία έχουν διαμορφωθεί καθώς και τα ψυχομετρικά εργαλεία που έχουν κατασκευαστεί προκειμένου αυτή να μετρηθεί. Είναι σαφές ότι στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας δεν ήταν δυνατό να παρουσιαστούν όλες οι θεωρίες, επιλέχθηκαν ωστόσο εκείνες που είναι πιο γνωστές και έχουν ασκήσει τη μεγαλύτερη επίδραση στο συγκεκριμένο επιστημονικό χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με μια ατελείωτη αλυσίδα αποφάσεων, η ορθότητα και η επιτυχία των οποίων καθορίζουν την εξέλιξή του. Συνεπώς ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο λαμβάνει τις αποφάσεις του –και ειδικότερα τις σημαντικές αποφάσεις- είναι καθοριστικός για την πορεία του και την επίτευξη των στόχων του (Δημητρόπουλος, 1999).

Αρκετοί ορισμοί έχουν διατυπωθεί σχετικά με το τι συνιστά τη «λήψη απόφασης». Σύμφωνα με τον Baron η λήψη αποφάσεων αφορά τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε όταν θέλουμε να επιλέξουμε μεταξύ τουλάχιστον δύο εναλλακτικών προτάσεων (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1997). Στο ίδιο πνεύμα οι Thoresen και Mehrens ορίζουν την απόφαση ως «τη διαδικασία επιλογής μιας κατεύθυνσης δραστηριοτήτων ανάμεσα σ' έναν αριθμό εναλλακτικών λύσεων» (Δημητρόπουλος, 2003).

Αν μιλήσουμε με όρους Κυβερνητικής, η λήψη απόφασης είναι μια λειτουργία η οποία εντάσσεται στο σύστημα άνθρωπος-περιβάλλον (Ζευγαρίδης, 1974). Όπως υποστηρίζουν οι Paritsis & Stewart, κύριο κίνητρο των ζωντανών νοημόνων συστημάτων είναι η συναλλαγή με το περιβάλλον, με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών τους και την εξέλιξη τους. Για να υπάρξει εξέλιξη και ανάπτυξη, θα πρέπει να υπάρχει διαθέσιμη στο περιβάλλον ποικιλία, πληροφορία. Η πληροφορία αυτή μειώνει την αβεβαιότητα στο σύστημα. Στη περίπτωση της λήψης των αποφάσεων, το άτομο καλείται να επιλέξει μια πρόταση μέσα από μία σειρά εναλλακτικών προτάσεων που υπάρχουν στο περιβάλλον προκειμένου να μειώσει την αβεβαιότητά του (Παρίτσης, 2003). Πρόκειται, δηλαδή, για μια διαδικασία ενσυνείδητης προσαρμογής στο περιβάλλον. Το άτομο που καλείται να πάρει μια απόφαση ουσιαστικά προσπαθεί με την απόφαση αυτή να αποκαταστήσει τη διαταραχθείσα ισορροπία στο σύστημα. Η λήψη απόφασης συνεπώς αφορά την επιλογή (Ζευγαρίδης, 1974).

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να πούμε ότι ένα άτομο βρίσκεται σε «κατάσταση λήψης απόφασης» όταν:

1. Το άτομο νιώθει την ανάγκη, την υποχρέωση ή το καθήκον να πάρει μια απόφαση.

2. Η ανάγκη αυτή γίνεται συνειδητή στο άτομο.
3. Υπάρχει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να ληφθεί η απόφαση. Οι συνθήκες που επικρατούν στο πλαίσιο αυτό λειτουργούν ως μεταβλητές οι οποίες επηρεάζουν την τελική απόφαση.
4. Υπάρχουν πληροφορίες σχετικές με την απόφαση.
5. Υπάρχουν περισσότερες από μία λύσεις (Δημητρόπουλος, 2003).

2.1. Τα είδη των αποφάσεων

Η λήψη των αποφάσεων είναι ένα αρκετά περίπλοκο φαινόμενο και για το λόγο αυτό οι αποφάσεις είναι δυνατόν να ταξινομούνται με διάφορους τρόπους, ανάλογα με το κριτήριο που κάθε φορά επιλέγεται.

Αν λάβουμε ως κριτήριο των αριθμό των ατόμων που μετέχουν στη διαδικασία λήψης απόφασης, τότε μπορούμε να διακρίνουμε δύο είδη αποφάσεων: α) τις ατομικές αποφάσεις, που λαμβάνονται από ένα άτομο και β) τις ομαδικές αποφάσεις, οι οποίες λαμβάνονται από περισσότερα του ενός άτομα. Λαμβάνοντας ως κριτήριο το βαθμό συστηματικότητας, μπορούμε να τις διακρίνουμε σε α) προσωπικές-υποκειμενικές, δηλαδή ασυστηματοποίητες αποφάσεις, αυτές που λαμβάνονται χωρίς καμία προηγούμενη οργάνωση, β) συστηματικές, όπου υπάρχει μια στοιχειώδης προσπάθεια οργάνωσης και γ) επιστημονικές, δηλαδή αποφάσεις οι οποίες λαμβάνονται με επιστημονικά οργανωμένη μεθοδολογία. Με βάση το θέμα, το αντικείμενο πάνω στο οποίο παίρνεται μια απόφαση, χωρίζονται σε α) προσωπικές ή γενικές αποφάσεις, β) εκπαιδευτικές, γ) επαγγελματικές και δ) επιχειρηματικές. Με κριτήριο το σκοπό της απόφασης διακρίνονται σε α) αποφάσεις επιλογής, όταν το άτομο καλείται να επιλέξει μεταξύ εναλλακτικών λύσεων, β) αποφάσεις σχεδιασμού, όταν στοχεύει στον προγραμματισμό ενεργειών και γ) αποφάσεις επίλυσης προβλήματος, όταν στοχεύει στην επίλυση κάποιου προβλήματος.

Ένα άλλο κριτήριο για την ταξινόμηση των αποφάσεων αποτελεί ο αποδέκτης των αποτελεσμάτων της απόφασης. Έτσι έχουμε α) αποφάσεις εαυτοδράσης, όπου το αποτέλεσμα της απόφασης επιστρέφει στο άτομο που έχει πάρει αυτή την απόφαση και β) αποφάσεις ετεροδράσης, όπου το αποτέλεσμα της απόφασης επηρεάζει κάποιον τρίτο. Λαμβάνοντας ως κριτήριο το από πού αντλεί το δικαίωμα της απόφασης ο λήπτης της απόφασης, διακρίνουμε α) τις εαυτόβουλες αποφάσεις,

αποφάσεις δηλαδή τις οποίες έχει το δικαίωμα και παίρνει ο ίδιος ο λήπτης της απόφασης, με δική του βούληση και β) τις κατ' εξουσιοδότηση ή κατ' εντολή αποφάσεις, όπου κάποιο άτομο εξουσιοδοτείται από κάποιον τρίτο να πάρει μια απόφαση για λογαριασμό του. Με βάση τις χρονικές προοπτικές εφαρμογής της απόφασης έχουμε α) τις αποφάσεις παρόντος ή άμεσης εφαρμογής και β) τις αποφάσεις μέλλοντος, δηλαδή τις αποφάσεις μελλοντικής εφαρμογής. Λαμβάνοντας ως κριτήριο τις προοπτικές χρονικής ισχύος της έκβασης, το πότε δηλαδή αναμένεται να είναι ορατά τα αποτελέσματα της απόφασης, διακρίνουμε α) τις αποφάσεις άμεσης ή βραχυπρόθεσμης έκβασης, β) τις αποφάσεις μεσοπρόθεσμης έκβασης και γ) τις αποφάσεις μακροπρόθεσμης έκβασης. Με κριτήριο το βαθμό βεβαιότητας που χαρακτηρίζει μια κατάσταση απόφασης έχουμε α) αποφάσεις που παίρνονται υπό συνθήκες βεβαιότητας και β) αποφάσεις που παίρνονται υπό συνθήκες αβεβαιότητας.

Ακόμη ένα κριτήριο είναι η αμεσότητα επίπτωσης της έκβασης μιας απόφασης. Στην περίπτωση αυτή έχουμε α) αποφάσεις άμεσης επίπτωσης, όπου τα αποτελέσματα της απόφασης επιστρέφουν σ' εκείνον που ήταν σχεδιασμένο να είναι ο αποδέκτης και β) αποφάσεις έμμεσης επίπτωσης, όπου τα αποτελέσματα της απόφασης που πήρε κάποιος για τον εαυτό του έμμεσα επηρεάζουν και κάποιον τρίτο. Με κριτήριο τη χρονική προοπτική και εμβέλειά της, μια απόφαση μπορεί να είναι α) επιχειρησιακή-λειτουργική, όταν αφορά τρέχουσες λειτουργικές ανάγκες (συνήθως τέτοιου είδους αποφάσεις έχουν βραχυπρόθεσμη εμβέλεια και οι επιπτώσεις τους είναι περιορισμένες), β) τακτική, όταν έχει μεσοπρόθεσμη προοπτική και επιπτώσεις μεσαίας εμβέλειας και γ) στρατηγική, όταν έχει μακροπρόθεσμη εμβέλεια και σκοπούς. Αν λάβουμε ως κριτήριο το επανορθώσιμο μιας απόφασης, διακρίνουμε α) τις επανορθώσιμες αποφάσεις και β) τις μη επανορθώσιμες αποφάσεις. Αν ως κριτήριο πάρουμε την αφετηρία της απόφασης έχουμε α) αποφάσεις εσωτερικής αφετηρίας, οι οποίες λαμβάνονται με αφετηρία ένα εσωτερικό ερέθισμα και β) αποφάσεις εξωτερικής αφετηρίας, οι οποίες λαμβάνονται με αφετηρία ένα εξωτερικό ερέθισμα. Τέλος με βάση το λόγο λήψης μιας απόφασης έχουμε α) αποφάσεις αντιμετώπισης προβλήματος ή κρίσεως, δηλαδή αποφάσεις που λαμβάνονται όταν προκύπτει ένα πρόβλημα ή μια κρίση προκειμένου αυτή να αντιμετωπιστεί και β) αποφάσεις εξελικτικής ή φυσιολογικής λειτουργίας ή ρουτίνας, όταν πρόκειται για αποφάσεις ρουτίνας. Βέβαια στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι μια απόφαση, συνήθως, αποτελεί συνδυασμό των παραπάνω τύπων, δεν ανήκει μόνο σε έναν από αυτούς (Δημητρόπουλος, 2003).

2.2. Μοντέλα λήψης απόφασης

Η λήψη απόφασης αφορά, όπως προαναφέρθηκε, την επιλογή μεταξύ διαφόρων εναλλακτικών λύσεων. Αν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των επιλογών είναι ξεκάθαρα, τότε η επιλογή είναι εύκολη. Συνήθως όμως τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Συχνά οι άνθρωποι δεν έχουν σαφή εικόνα για τις προτιμήσεις τους, έχουν περιορισμένη πληροφόρηση για τις διαθέσιμες επιλογές τους και περιορισμένη ικανότητα να προτάσουν την τυπική ανάλυση έναντι των ενστικτωδών κρίσεων (Jackson, 1994). Τα μοντέλα λήψης απόφασης προσπαθούν να περιγράψουν πώς παίρνουν ή πώς θα έπρεπε να παίρνουν οι άνθρωποι αποφάσεις σε καταστάσεις αβεβαιότητας. Τα μοντέλα αυτά είναι τριών ειδών: τα κανονιστικά (normative), τα περιοριστικά (prescriptive) και τα περιγραφικά (descriptive) (Bell, Raiffa & Tversky, 1988), αν και πολλοί ερευνητές εντάσσουν τα κανονιστικά και τα περιοριστικά στην ίδια κατηγορία (Pitz & Harpen, 1980).

Τα κανονιστικά μοντέλα αναπτύχθηκαν το 18^ο αιώνα και συνδέονται με τη θεωρία των πιθανοτήτων. Υπό την έννοια αυτή μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για μαθηματικού τύπου μοντέλα (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1997). Αφορούν κυρίως το πώς θα έπρεπε θεωρητικά οι άνθρωποι να παίρνουν αποφάσεις. Πώς, ιδανικά και ορθολογικά, εξαιρετικά έξυπνοι άνθρωποι θα έπρεπε να σκέφτονται και να πράττουν (Bell et al., 1988). Κυρίαρχη στα μοντέλα αυτά είναι η έννοια της «ωφέλειας». Αναλυτικότερα, τα κανονιστικά μοντέλα καθορίζουν με βάση ορισμένους κανόνες ποια σκέψη είναι ορθή. Μια σκέψη και συνεπώς μια απόφαση είναι ορθή όταν ακολουθεί πολιτικές οι οποίες αναμένεται ότι θα μεγιστοποιούν την ωφέλεια, δηλαδή το κέρδος, όπως αυτό ορίζεται από τον ίδιο το λήπτη της απόφασης (Baron, 1985).

Τα περιγραφικά μοντέλα αφορούν το πώς πραγματικά παίρνουν αποφάσεις οι άνθρωποι, πώς σκέφτονται κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης και τι σφάλματα κάνουν. Για το λόγο αυτό στηρίζονται σε ευρήματα ψυχολογικών ερευνών. (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1997). Η περιγραφική ανάλυση ενδιαφέρεται κυρίως για το πώς και γιατί οι άνθρωποι σκέφτονται και πράττουν με τον τρόπο που το κάνουν (Bell et al., 1988). Συνεπώς, μεγάλη σημασία δίνεται στην ανάλυση της ανθρώπινης ψυχολογίας και κυρίως στη συμπεριφορά του ατόμου τη στιγμή που παίρνει μια απόφαση (Ζευγαρίδης, 1974). Ιδιαίτερα σημαντικά θεωρούνται τα προσωπικά γνωρίσματα του λήπτη της απόφασης, γιατί όπως τα γνωρίσματα κάθε εναλλακτικής πρότασης επηρεάζουν την ωφέλεια, με τον ίδιο τρόπο και τα προσωπικά γνωρίσματα

του λήπτη της απόφασης επηρεάζουν το τι αυτός αντιλαμβάνεται ως ωφέλεια (Jackson, 1994).

Τα περιοριστικά μοντέλα, τέλος, αφορούν το τι θα πρέπει ένα άτομο να κάνει προκειμένου να παίρνει «καλύτερες» αποφάσεις. Προσπαθούν να περιγράψουν ποια μοντέλα σκέψης είναι χρήσιμα – όχι για ιδανικούς, αλλά για πραγματικούς, συνηθισμένους ανθρώπους. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στις ατομικές διαφορές (σε επίπεδο συναισθημάτων, ικανοτήτων, αναγκών κ.ά.) και τονίζεται το γεγονός ότι οι αποφάσεις θα πρέπει να παίρνονται λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις ανάγκες (Bell et al., 1988).

Δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει διάκριση μεταξύ των παραπάνω μοντέλων. Έχει διατυπωθεί, μάλιστα, η άποψη ότι τα περιγραφικά μοντέλα αποτελούν προέκταση των κανονιστικών. Τα κανονιστικά αποτελούν τη βάση, καθώς ορίζουν το τι καθιστά ορθή μια απόφαση. Στην περίπτωση που μια απόφαση θεωρείται λανθασμένη, τότε ξεκινούν οι διαδικασίες προκειμένου να εντοπιστεί το σφάλμα (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1997). Όπως υποστηρίζει ο Baron «... θεωρώ ότι τα κανονιστικά μοντέλα είναι περιγραφικά ενός εξιδανικευμένου ατόμου» (Baron, 1985).

Αρκετές αντιρρήσεις έχουν διατυπωθεί για τη χρήση των παραπάνω μοντέλων στη λήψη εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων, καθώς θεωρούνται γραμμικά, αναλυτικά και καθοδηγητικά. Βασίζονται σε ένα αυστηρό μαθηματικό μοντέλο, αγνοώντας τις ατομικές διαφορές και τις επιδράσεις του περιβάλλοντος. Ωστόσο, με την ανάπτυξη της θεωρίας των συστημάτων άρχισαν να διαμορφώνονται και να χρησιμοποιούνται νέες μέθοδοι, οι οποίες δίνουν έμφαση στη διαδικασία λήψης απόφασης και παρουσιάζουν το θέμα της επίλυσης προβλημάτων σαν ένα κυκλικό σύστημα, λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική ανταλλαγή και την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον του (Χατζούλη, χ.χ.).

2.3. Η διαδικασία λήψης απόφασης

Η λήψη απόφασης είναι ουσιαστικά ένα είδος επίλυσης προβλημάτων, αφού και η σκέψη σ' αυτή την περίπτωση ξεκινά από ορισμένα δεδομένα και κατευθύνεται προς την αναζήτηση τελικής λύσης, που είναι κι αυτή μια επιλογή (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1997).

Ένας από τους πρώτους θεωρητικούς που ασχολήθηκε με τις νοητικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα κατά την προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων ήταν ο John Dewey. Σύμφωνα με τις απόψεις του, τις οποίες διατύπωσε το 1910 στο κλασικό πλέον έργο του *How we think*, η σκέψη έχει ως αφετηρία της μια ασαφή και διλληματική κατάσταση, η οποία δημιουργεί στο άτομο δυσκολία. Η δυσκολία αυτή ωθεί το άτομο να αναζητήσει λύσεις. Ωστόσο, αν δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, ένα συγκεκριμένο ερώτημα να απαντηθεί, δεν μπορούν να διατυπωθούν λύσεις. Συνεπώς το πρώτο βήμα είναι το άτομο να συνειδητοποιήσει τη δυσκολία του κι έπειτα να διατυπώσει με ακρίβεια το πρόβλημα. Εφόσον το πρόβλημα προσδιοριστεί, το άτομο διατυπώνει διάφορες εναλλακτικές προτάσεις-λύσεις κι έπειτα τις ελέγχει ως προς τις συνέπειές τους. Με βάση αυτή την επισκόπηση των συνεπειών της κάθε λύσης, αποφασίζει τελικά ποια από αυτές θα αποδεχτεί (Dewey, 1997).

Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1945, ο Graham Wallas πρότεινε μια άλλη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων, η οποία περιλαμβάνει τέσσερα στάδια. Πρώτο, σύμφωνα με τον Wallas είναι το στάδιο της προετοιμασίας, όπου το άτομο αναλύει με συστηματικό τρόπο το πρόβλημα, συλλέγει πληροφορίες γύρω από αυτό, τις κατανέμει με λογικούς κανόνες και υιοθετεί μια σαφή στάση απέναντι στο πρόβλημα. Ακολουθεί το στάδιο της επώασης των λύσεων, κατά το οποίο το άτομο δε σκέφτεται συνειδητά το πρόβλημα ή σκέφτεται άλλα προβλήματα ή ακόμη ξεκουράζεται από τη διαδικασία της σκέψης. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα στάδιο όπου συντελούνται ασυνείδητες νοητικές διεργασίες. Το τρίτο στάδιο είναι αυτό που ο Wallas ονομάζει «διαφώτιση». Στο στάδιο αυτό το άτομο ξαφνικά και με ενορατικό τρόπο «βλέπει» τη λύση. Τέλος ακολουθεί το τέταρτο στάδιο της επαλήθευσης, όπου η ιδέα ελέγχεται με λογικούς κανόνες προκειμένου να επαληθευτεί και να πάρει την τελική και ακριβή της μορφή (Wallas, 1945).

Έκτοτε, έχουν διατυπωθεί πολλές διαδικασίες για τη λήψη των αποφάσεων, σχεδόν τόσες όσες είναι και οι θεωρίες γύρω από τη λήψη των αποφάσεων. Μάλιστα άλλες διαδικασίες και στάδια έχουν διατυπωθεί για τη λήψη ατομικών αποφάσεων και άλλες για τη λήψη ομαδικών αποφάσεων. Βεβαίως δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστούν εδώ όλες οι θεωρίες που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί. Στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων έχει κυριαρχήσει η τακτική της «επαγρύπνησης», η οποία δίνει έμφαση στην προσεκτική διερεύνηση και

εκτίμηση των διάφορων εναλλακτικών λύσεων προκειμένου να εξασφαλιστεί υψηλής ποιότητας λήψη απόφασης. Η τακτική αυτή περιλαμβάνει τα ακόλουθα στάδια:

- Το στάδιο της διερεύνησης, της αναγνώρισης και του καθορισμού του προβλήματος
- Το στάδιο της διερεύνησης και του προσδιορισμού των εναλλακτικών λύσεων
- Το στάδιο της εκτίμησης των εναλλακτικών λύσεων που υπερτερούν
- Το στάδιο της λήψης και της πραγματοποίησης της απόφασης (Χατζούλη, χ.χ.).

Έμφαση δίνεται στο τρόπο με τον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται το πρόβλημά του σε καθεμιά από τις φάσεις αυτές και στον τρόπο με τον οποίο οργανώνει τη λύση του. Ωστόσο δεν πρόκειται για μια γραμμική, αλλά για μια κυκλική, δυναμική διαδικασία. Δεν πρόκειται για λογικά συνεχόμενα στάδια, αλλά για ένα σύστημα, όπου το άτομο μπορεί συνεχώς να αναδιοργανώνει και να επανεκτιμά το πρόβλημά του (Χατζούλη, 1998).

2.4. Παράγοντες που επηρεάζουν τη λήψη απόφασης και σφάλματα κατά τη λήψη αποφάσεων

Η λήψη αποφάσεων είναι μια σημαντική, αλλά παράλληλα σύνθετη και πολύπλοκη διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από αρκετούς διαφορετικούς παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί μπορεί να είναι είτε ατομικοί είτε περιβαλλοντικοί. Πιο αναλυτικά, παράγοντες οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων γενικά, αλλά και ειδικά τη λήψη εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων, είναι:

- Ατομικοί, όπως οι αξίες, τα ενδιαφέροντα, οι φιλοδοξίες, οι ικανότητες, η αυτογνωσία, οι επιθυμίες και οι ανάγκες του ατόμου.
- Οικογενειακοί, για παράδειγμα οι στάσεις και οι προσδοκίες των γονέων.
- Κοινωνικοί, για παράδειγμα οι στάσεις και οι προσδοκίες της ευρύτερης κοινωνίας.
- Ψυχοκοινωνικοί, όπως η έλλειψη αυτοπεποίθησης ή ο φόβος της αποτυχίας.
- Κοινωνικοοικονομικοί, όπως η κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει το άτομο, οι φυλετικές διακρίσεις κ.ά.

- Περιστασιακοί, όπως κάποια τυχαία γεγονότα (Κοσμίδου-Hardy, 1991).

Κατά τη διαδικασία αυτή, λοιπόν, είναι πολύ πιθανό το άτομο που θέλει να πάρει μια απόφαση να πέσει σε σφάλμα. Οι Tversky & Kahneman αναφέρουν ότι σημαντικά και συστηματικά λάθη που κάνουν οι άνθρωποι συνδέονται με τις γενικές πεποιθήσεις (τα «πιστεύω» του ατόμου), με σενάρια που κατασκευάζουν τα άτομα σχετικά με τη συχνότητα ή την αληθοφάνεια ενός γεγονότος, καθώς και προβλέψεις οι οποίες στηρίζονται στην αρχή της ομοιότητας. Τέτοιου είδους γενικεύσεις μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά λάθη (Tversky & Kahneman, 1974). Αναφέρουν επίσης προβλήματα μνήμης καθώς και συλλογιστικά, γνωστικά λάθη, όπως την ελλιπή κατανόηση του προβλήματος ή την αδυναμία εφαρμογής του κατάλληλου κανόνα. Το γεγονός επίσης ότι οι άνθρωποι συχνά λειτουργούν διαισθητικά, βασιζόμενοι στην εμπειρία τους, μπορεί να οδηγήσει σε λάθος εκτιμήσεις (Tversky & Kahneman, 1982).

Η υπερβολική εμπιστοσύνη στις ικανότητές του είναι μία ακόμη από τις παγίδες στις οποίες μπορεί να πέσει ένα άτομο κατά τη λήψη μιας απόφασης (Griffin & Tversky, 1992), ενώ δε θα πρέπει να παραβλέπεται και η επίδραση του συναισθήματος (Slovic, Finucane, Peters & MacGregor, 2007). Οι αυτό-εκπληρούμενες προφητείες αποτελούν άλλη μία παγίδα κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης. Σύμφωνα με τον Merton η αυτό-εκπληρούμενη προφητεία είναι ένας εξ αρχής λανθασμένος ορισμός μιας κατάστασης, εφόσον όμως το άτομο ορίζει τις καταστάσεις ως αληθινές, τότε αυτές γίνονται αληθινές ως προς τις συνέπειές τους. Όπως χαρακτηριστικά λέει «Η απατηλή εγκυρότητα της αυτό-εκπληρούμενης προφητείας διαιώνίζει την κυριαρχία του λάθους. Ο “προφήτης” θα επικαλεστεί την ακολουθία των γεγονότων σαν απόδειξη ότι είχε δίκιο εξ αρχής» (Merton, 1948).

Σφάλματα μπορούν να γίνουν επίσης και όταν το άτομο προσπαθεί αλλά δεν μπορεί να επιλέξει μεταξύ δύο επιλογών. Πρόκειται για τις λεγόμενες παγίδες εγκλωβισμού, οι οποίες χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: α) τις παγίδες χρονικής καθυστέρησης, όπου το άτομο καλείται να επιλέξει ανάμεσα σε κάτι που θα του δώσει άμεση ευχαρίστηση, αλλά μακροπρόθεσμα θα έχει αρνητικές συνέπειες π.χ. το κάπνισμα, β) τις παγίδες άγνοιας, όπου η άμεση ικανοποίηση συνδέεται με μακροπρόθεσμες αρνητικές συνέπειες, αλλά το άτομο δε γνωρίζει ποιες θα είναι αυτές οι συνέπειες, γ) τις παγίδες χειροτέρευσης, όπου μια ευχάριστη ενέργεια σταδιακά γίνεται δυσάρεστη, και δ) τις συλλογικές παγίδες, όπου συγκρούονται το

ατομικό με το συλλογικό συμφέρον (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1997). Τέλος αξίζει να αναφέρουμε και τα σφάλματα ομαδικής σκέψης, τα οποία αφορούν τη λήψη αποφάσεων σε ομάδες. Οι ομάδες έχουν την τάση να προσπαθούν να διατηρήσουν τη συνοχή τους. Προκειμένου, λοιπόν, αυτή η συνεκτικότητα και η ομοφωνία να διατηρηθούν, επισκιάζεται η επιθυμία για τη λήψη της καλύτερης δυνατής απόφασης (Ζαβλανός, 1998).

2.5. Θεωρίες εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων – Το μοντέλο του Harren

Οι θεωρίες εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί βασίζονται σε γνωστές ψυχολογικές προσεγγίσεις. Τα μοντέλα που έχουν επικρατήσει είναι:

- Το *ψυχοδυναμικό*, το οποίο δίνει έμφαση στις εμπειρίες που βιώνει το άτομο στην πρώιμη παιδική ηλικία και στον τρόπο με τον οποίο αυτές επηρεάζουν την επαγγελματική επιλογή.
- Το μοντέλο των *χαρακτηριστικών και παραγόντων*, που εστιάζει στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου. Με βάση το μοντέλο αυτό ιδανική επαγγελματική επιλογή είναι εκείνη όπου τα χαρακτηριστικά του ατόμου ταιριάζουν με τα χαρακτηριστικά του επαγγέλματος που επιλέγεται.
- Το *εξελικτικό*, το οποίο δίνει έμφαση στα στάδια ανάπτυξης του ατόμου και της αυτό-αντίληψής του.
- Το *κοινωνιολογικό μοντέλο*, το οποίο τονίζει τη σπουδαιότητα του περιβάλλοντος, του κοινωνικού συστήματος και του τρόπου που αυτό επηρεάζει τη ζωή, τη συμπεριφορά και τις επιλογές του ατόμου.
- Τα μοντέλα *κοινωνικής μάθησης*, που στηρίζονται σε συμπεριφοριστικές θεωρίες.
- Και τέλος μοντέλα τα οποία στηρίζονται στις *γενικές θεωρίες των αποφάσεων*, που δίνουν έμφαση στα συγκεκριμένα στάδια λήψης μιας απόφασης (Χατζούλη, χ.χ.).

Στις θεωρίες εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων εντάσσεται και το μοντέλο του Harren, το οποίο βασίζεται καταρχήν στο έργο των Tiedeman & O' Hara, καθώς

και στη θεωρία λήψης απόφασης των Janis & Mann και στην αναπτυξιακή θεωρία του Chickering. Το μοντέλο αυτό αφορά κυρίως φοιτητές και προσπαθεί να σκιαγραφήσει τις εσωτερικές ψυχολογικές διεργασίες που συντελούνται κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης, να τονίσει τη σημασία των προσωπικών χαρακτηριστικών του λήπτη της απόφασης καθώς και τη σπουδαιότητα των περιβαλλοντικών παραγόντων. Στόχος του μοντέλου είναι να καλύψει τις ανάγκες συμβουλευτικής των φοιτητών.

Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό η διαδικασία λήψης απόφασης συντελείται σε τέσσερα διαδοχικά στάδια:

1. Το *στάδιο της επίγνωσης*. Στο στάδιο αυτό το άτομο γνωρίζει τον εαυτό του, ποιος είναι, τι θέλει, τι στόχους έχει, τι το ικανοποιεί, καθώς και το βαθμό εμπιστοσύνης που έχει στον εαυτό του (αυτογνωσία). Γνωρίζει επίσης το περιβάλλον του, τους παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις του, και σκέφτεται τις συνέπειες των αποφάσεών του (περιβαλλοντογνωσία).
2. Το *στάδιο του σχεδιασμού*. Στο στάδιο αυτό επιτελείται η συστηματική αναζήτηση πληροφοριών και αποκρυσταλλώνεται η θέση του ατόμου πάνω στο θέμα που το απασχολεί. Σε περίπτωση που το άτομο δε συγκεντρώσει αρκετές πληροφορίες ή σε περίπτωση που δεν έχει την απαιτούμενη εμπιστοσύνη στον εαυτό του δεν μπορεί να προχωρήσει στο επόμενο στάδιο.
3. Το *στάδιο της δέσμευσης*. Σε αυτό το στάδιο το άτομο δεσμεύεται –λεκτικά αλλά και πρακτικά– πλέον σε αυτή την απόφαση και δρομολογεί την εφαρμογή της.
4. Το *στάδιο της υλοποίησης*. Κατά το στάδιο αυτό το άτομο προσανατολίζεται στην εφαρμογή της απόφασής του. Καθοριστικό ρόλο στο στάδιο αυτό παίζει κατά πόσο ο κοινωνικός περίγυρος του ατόμου εγκρίνει και αποδέχεται αυτή την απόφαση, καθώς ενδέχεται κάτω από την πίεση της απόρριψης το άτομο να αναστρέψει την απόφασή του και να επιστρέψει σε προηγούμενα στάδια.

Η διαδικασία λήψης απόφασης πιθανώς επηρεάζεται από δύο χαρακτηριστικά του λήπτη της απόφασης: την «έννοια του εαυτού» που έχει διαμορφώσει το άτομο και το στυλ λήψης απόφασης που έχει υιοθετήσει. Όσον αφορά την έννοια του εαυτού δύο είναι οι κεντρικές έννοιες που τη συνθέτουν: η ταυτότητα και η αυτοεκτίμηση. Η ταυτότητα αναφέρεται στο επίπεδο διαφοροποίησης και ολοκλήρωσης του ατόμου. Η αυτοεκτίμηση αναφέρεται στην αξιολόγηση που κάνει το άτομο για τον εαυτό του.

Άτομα που έχουν διαμορφωμένη την έννοια του εαυτού έχουν καλύτερη επίγνωση των χαρακτηριστικών τους, και τα διακρίνει υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης και αυτοεκτίμησης. Όσον αφορά το στυλ λήψης απόφασης, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο ένα άτομο λαμβάνει μια απόφαση, ο Harten διακρίνει τρεις τύπους: τον *ορθολογικό*, το *διαισθητικό* και τον *εξαρτημένο*.

Τα άτομα που ανήκουν στον ορθολογικό τύπο τείνουν να παίρνουν ορθολογικές αποφάσεις, συγκεντρώνοντας πληροφορίες και προχωρώντας προσεκτικά και συστηματικά στη λήψη της απόφασης. Πρόκειται για τους «ιδανικούς» λήπτες απόφασης. Αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους, ενώ διαθέτουν την ικανότητα να λαμβάνουν υπόψη τις συνέπειες προηγούμενων αποφάσεών τους και να αξιοποιούν αυτή τη γνώση για μελλοντικές αποφάσεις. Τα άτομα που κατατάσσονται στο διαισθητικό τύπο αναλαμβάνουν και αυτά την ευθύνη των πράξεών τους, ωστόσο λαμβάνουν αποφάσεις κυρίως με βάση το συναίσθημα. Νιώθουν, «διαισθάνονται» τη σωστή απόφαση. Χρησιμοποιούν αρκετά τη φαντασία τους και τείνουν να παίρνουν βιαστικές αποφάσεις. Συνήθως τα άτομα αυτά δεν μπορούν να πουν για ποιο λόγο ακριβώς πήραν μια απόφαση. Τέλος, τα άτομα που ανήκουν στον εξαρτημένο τύπο, σε αντίθεση με τους δύο προηγούμενους τύπους, δεν αναλαμβάνουν προσωπική ευθύνη για τις πράξεις τους, αλλά μεταθέτουν αυτή την ευθύνη σε εξωτερικούς παράγοντες. Επηρεάζονται από τις προσδοκίες και τις επιθυμίες που έχουν οι άλλοι από αυτούς, έχουν μεγάλη ανάγκη να λαμβάνουν κοινωνική αποδοχή, ενώ θεωρούν ότι το περιβάλλον τους παρέχει περιορισμένες επιλογές. Τα άτομα που ανήκουν στον εξαρτημένο τύπο τείνουν να νιώθουν περισσότερο άγχος κατά τη λήψη μιας απόφασης και λιγότερη ικανοποίηση από τις αποφάσεις που παίρνουν.

Η επαγγελματική εξέλιξη θα πρέπει, σύμφωνα με τον Harten, να εξετάζεται μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της ανθρώπινης ανάπτυξης. Υιοθετώντας τις θέσεις του Chickering, παρουσιάζει στο μοντέλο του τρία διαφορετικά στάδια ανάπτυξης τα οποία περιλαμβάνουν διαφορετικά είδη χαρακτηριστικών: το *στάδιο της αυτονομίας*, της *ωριμότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις* και της *αίσθησης του σκοπού*. Στο στάδιο της αυτονομίας το άτομο είναι ανεξάρτητο, δε νιώθει την ανάγκη να στηρίζεται συναισθηματικά σε άλλους και να επιζητά την έγκρισή τους. Προσανατολίζει τη συμπεριφορά του με βάση τις ανάγκες του, είναι ώριμο και ρεαλιστικό. Στο στάδιο της ωριμότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις το άτομο είναι σε θέση να δημιουργεί σχέσεις εμπιστοσύνης, σχέσεις ευέλικτες και όχι στερεοτυπικές, σχέσεις οι οποίες

απαιτούν μακροπρόθεσμη δέσμευση. Στο στάδιο της αίσθησης του σκοπού το άτομο σχεδιάζει τη ζωή του και επιδιώκει την ισορροπία σε αυτή, π.χ. μεταξύ δουλειάς και οικογένειας, ενώ αναπτύσσει μεγαλύτερη ευελιξία στο να προσαρμόζεται στις περιβαλλοντικές αλλαγές.

Τέλος, ο Harren διακρίνει τέσσερις παράγοντες που θεωρεί ότι μπορούν να επηρεάσουν τον λήπτη της απόφασης: τις *διαπροσωπικές αξιολογήσεις*, δηλαδή τις θετικές ή αρνητικές αξιολογήσεις που δέχεται το άτομο από τους ανθρώπους του περιβάλλοντός του · την *ψυχολογική κατάσταση του λήπτη της απόφασης*, για παράδειγμα αν το άτομο είναι αγχωμένο ή όχι · τις *συγκεκριμένες περιστάσεις*, όπως είναι οι χρονικοί περιορισμοί, οι εναλλακτικές λύσεις που έχει το άτομο καθώς και οι συνέπειες των αποφάσεών του, και βέβαια τις *συνθήκες που επικρατούν στο πλαίσιο* στο οποίο δραστηριοποιείται το άτομο, όπως είναι ο βαθμός στον οποίο μια απόφαση επηρεάζει τους σημαντικούς άλλους, το αν οι σημαντικοί άλλοι παρέχουν συναισθηματική ή οικονομική στήριξη στο λήπτη της απόφασης, καθώς και το αν μπορεί η απόφαση αυτή να εφαρμοστεί, π.χ. δεν αρκεί το άτομο να αποφασίσει ότι θέλει να δουλέψει σε μια συγκεκριμένη δουλειά, θα πρέπει να υπάρχει και διαθέσιμη θέση εργασίας (Harren, 1979).

Με βάση το μοντέλο αυτό ο Harren κατασκεύασε ένα ερευνητικό εργαλείο για την αξιολόγηση της λήψης επαγγελματικής απόφασης, το Assessment of Career Decision-Making (ACDM). Το εργαλείο αυτό σχεδιάστηκε αρχικά για να βοηθήσει μαθητές Γυμνασίου-Λυκείου καθώς και φοιτητές στον προσδιορισμό του τρόπου λήψης απόφασης και στη μέτρηση της προόδου τους σχετικά με την προσαρμογή τους στο σχολείο, την επιλογή σταδιοδρομίας και την επιλογή ακαδημαϊκής κατεύθυνσης. Σε επόμενο κεφάλαιο το ACDM παρουσιάζεται αναλυτικά.

Στο παρόν κεφάλαιο έγινε μια προσπάθεια να παρουσιαστεί συνοπτικά το θέμα της λήψης των αποφάσεων. Τι συνιστά τη λήψη απόφασης, ποια είναι τα είδη των αποφάσεων, ποια είναι τα μοντέλα λήψης αποφάσεων, ποια είναι η διαδικασία με βάση την οποία λαμβάνονται οι αποφάσεις, ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τη λήψη απόφασης και ποια σφάλματα γίνονται κατά τη διαδικασία αυτή. Παρουσιάστηκαν επίσης γενικά οι θεωρίες λήψης αποφάσεων και ειδικότερα το μοντέλο του Harren στο οποίο στηρίζεται η συγκεκριμένη έρευνα. Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει μια απόπειρα να συσχετιστούν οι δύο κεντρικές έννοιες που έχουν μέχρι τώρα αναλυθεί,

δηλαδή η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης και η έννοια της λήψης των αποφάσεων. Παρατίθενται έρευνες από το χώρο της ιατρικής, και κυρίως από το πεδίο της νευρολογίας, οι οποίες συνδέουν τις δύο έννοιες και τονίζουν την επίδραση που έχει η συναισθηματική νοημοσύνη στον τρόπο με τον οποίο λαμβάνουμε αποφάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Η συζήτηση γύρω από τη φύση και τη λειτουργία των συναισθημάτων ξεκίνησε το 1884, όταν ο William James, ο κατά πολλούς «πατέρας» της αμερικανικής ψυχολογίας, δημοσίευσε στο φιλοσοφικό περιοδικό *Mind* ένα άρθρο με τίτλο *What is an emotion*. Επιχειρώντας να απαντήσει στο ερώτημα «Τι είναι το συναίσθημα;» ο James έθεσε ένα δεύτερο ερώτημα: Όταν βλέπουμε μια αρκούδα τρέχουμε επειδή φοβόμαστε ή φοβόμαστε επειδή τρέχουμε; Σύμφωνα με τον ίδιο η προφανής απάντηση, ότι δηλαδή τρέχουμε επειδή φοβόμαστε, είναι λανθασμένη. Στην πραγματικότητα ισχύει το δεύτερο (LeDoux, 1998).

Με βάση την κοινή λογική, η αντίληψη ενός συναισθηματικού ερεθίσματος δημιουργεί μια συναισθηματική αντίδραση, η οποία συνοδεύεται από ορισμένες σωματικές αντιδράσεις. Ο James, αντίθετα, θεωρεί ότι η αντίληψη του ερεθίσματος οδηγεί στην εκδήλωση των σωματικών αντιδράσεων και ότι στην ουσία η αντίληψη και η ερμηνεία αυτών των σωματικών αντιδράσεων είναι το συναίσθημα (James, 1884). Κάθε ερέθισμα, βέβαια, δημιουργεί διαφορετικές σωματικές αντιδράσεις (π.χ. αύξηση καρδιακών παλμών, ιδρωμένες παλάμες, σφίξιμο στο στομάχι κ.ά.). Αυτοί οι μοναδικοί συνδυασμοί σωματικών αντιδράσεων γίνονται αντιληπτοί ως διαφορετικά συναισθήματα. Έτσι λοιπόν το συναίσθημα του φόβου βιώνεται διαφορετικά από εκείνο της αγάπης, γιατί ο συνδυασμός των σωματικών αντιδράσεων στις δύο περιπτώσεις είναι διαφορετικός. Συνεπώς, το συναίσθημα είναι αποτέλεσμα μιας ακολουθίας γεγονότων τα οποία ξεκινούν με την εμφάνιση ενός ερεθίσματος και τελειώνουν με την αντίληψη του συναισθήματος. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη θεωρία του James, το ερέθισμα γίνεται αντιληπτό από τον αισθητηριακό και τον κινητικό φλοιό στον εγκέφαλο. Το αποτέλεσμα είναι μία σειρά από σωματικές αντιδράσεις, οι οποίες φιλτράρονται από τον κινητικό και τον αισθητηριακό φλοιό, ερμηνεύονται και μ' αυτό τον τρόπο γίνεται αντιληπτό το κάθε συναίσθημα.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20 δύο άλλοι ερευνητές, ο Walter Cannon και ο Philip Bard, άσκησαν κριτική στο παραπάνω μοντέλο διατυπώνοντας τη δική τους θεωρία. Η θεωρία αυτή βασίζεται σε εργαστηριακές μελέτες που έγιναν σε ζώα (γάτες). Οι Cannon και Bard προκαλούσαν κακώσεις στον εγκέφαλο των ζώων, ξεκινώντας από την περιοχή του εγκεφαλικού φλοιού και προχωρώντας σταδιακά

προς τα κάτω, στις υπο-φλοιώδεις περιοχές. Αυτό που παρατήρησαν ήταν ότι κακώσεις στην περιοχή του υποθαλάμου μείωναν ραγδαία τις συναισθηματικές αντιδράσεις. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το εύρημα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο υποθάλαμος (περιοχή που βρίσκεται στο πρόσθιο τμήμα του εγκεφάλου) – και όχι ο αισθητηριακός και ο κινητικός φλοιός- εμπλέκεται στη ρύθμιση του αυτόνομου νευρικού συστήματος και ότι μάλλον είναι το μέρος όπου ελέγχονται οι σωματικές και συναισθηματικές αντιδράσεις. Σύμφωνα λοιπόν με τη θεωρία τους, ένα εξωτερικό συναισθηματικό ερέθισμα αρχικά γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας στην περιοχή του εγκεφαλικού θαλάμου. Από εκεί ταυτόχρονα στέλνονται σήματα στον εγκεφαλικό φλοιό και στον υποθάλαμο. Από τον υποθάλαμο, επίσης ταυτόχρονα, στέλνονται σήματα στους μυς (προκειμένου να δημιουργηθούν σωματικές αντιδράσεις) και στον εγκεφαλικό φλοιό. Τέλος τα μηνύματα που έχουν φτάσει στον εγκεφαλικό φλοιό ερμηνεύονται και οδηγούν στην εμπειρία των συναισθημάτων. Συνεπώς, σε αντίθεση με το μοντέλο του James, σωματικές και συναισθηματικές αντιδράσεις επιτελούνται παράλληλα.

Το 1937 ένας καθηγητής ανατομίας στο Πανεπιστήμιο του Κορνέλ, ο James Papez, πρότεινε τη δική του θεωρία γνωστή και ως «κύκλωμα Papez». Για τη διατύπωση αυτής της θεωρίας επηρεάστηκε από τη δουλειά του Herrick, σχετικά με τη διάκριση μεσαίου και πλευρικού φλοιού, από παρατηρήσεις σε άτομα που είχαν υποστεί κακώσεις στο μεσαίο τμήμα του εγκεφάλου, καθώς και από παρατηρήσεις σε ζώα σχετικά με το ρόλο του υποθαλάμου στον έλεγχο των συναισθηματικών αντιδράσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία του υπάρχουν δύο δρόμοι που οδηγούν στην παραγωγή του συναισθήματος. Τον πρώτο τον ονομάζει «Μονοπάτι της σκέψης»¹, όπου αισθητηριακά σήματα μεταβιβάζονται στο θάλαμο και από εκεί στις πλευρικές περιοχές του νεοφλοιού (στον αισθητηριακό φλοιό και την έλικα του προσαγωγίου). Έτσι οι αισθήσεις μετατρέπονται σε σκέψεις, οι οποίες με τη σειρά τους προκαλούν το συναίσθημα. Το δεύτερο δρόμο τον ονομάζει «Μονοπάτι του συναισθήματος»², όπου αισθητηριακά σήματα μεταβιβάζονται στο θάλαμο και από εκεί στον υποθάλαμο, επιτρέποντας έτσι την παραγωγή σωματικών και συναισθηματικών αντιδράσεων. Πιο συγκεκριμένα, τα αισθητηριακά σήματα από την περιοχή του υποθαλάμου μεταβιβάζονται στον πρόσθιο θαλαμικό πυρήνα και από εκεί στην έλικα του προσαγωγίου, όπου και ερμηνεύονται και μετατρέπονται σε συναίσθημα. Έπειτα

¹ Αγγλικός όρος: «stream of thought»

² Αγγλικός όρος: «stream of feeling»

τα σήματα στέλνονται στον υπόκαμπο και από εκεί πίσω στον υποθάλαμο, επιτρέποντας έτσι τον έλεγχο των συναισθηματικών αντιδράσεων (LeDoux, 1998).

Την ίδια περίπου εποχή δύο άλλοι ερευνητές, ο Heinrich Klüver και ο Paul Busy έκαναν μία σειρά από σημαντικές παρατηρήσεις. Σε πειράματα που διεξήγαγαν σε μαϊμούδες από τις οποίες είχαν αφαιρέσει τον κροταφικό λοβό, διαπίστωσαν ότι τα ζώα παρουσίαζαν συμπτώματα όπως: α) «Φυσική τύφλωση», δηλαδή ενώ τα ζώα είχαν οπτική ικανότητα εντούτοις ήταν ανίκανα να αντιληφθούν τη σημασία των ερεθισμάτων. Εξέταζαν επανειλημμένα τα ίδια αντικείμενα σαν να μην τα είχαν ξαναδεί, σαν να μην είχαν καμία μνήμη από αυτά, β) Έντονη τάση να εξετάζουν όλα τα αντικείμενα με το στόμα (να τα δαγκώνουν, να τα γλείφουν, να τα μυρίζουν), γ) Υπερμεταμόρφωση, παρόρμηση για δράση και τάση να παρατηρούν και να εξετάζουν κάθε τι που βλέπουν, δ) Συναισθηματικές αλλαγές, έντονες αλλαγές στη συναισθηματική συμπεριφορά ή παντελής απουσία συναισθηματικών αντιδράσεων, ε) Αλλαγές στη σεξουαλική συμπεριφορά, αυξημένη σεξουαλική δραστηριότητα, καθώς και ασυνήθιστη ετεροφυλική και ομοφυλοφιλική σεξουαλική συμπεριφορά (Klüver & Bucy, 1939).

Σημαντική ήταν η επίδραση των προαναφερόμενων ερευνών στη δουλειά του Paul McLean και στη θεωρία του περί «τριαδικού εγκεφάλου». Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, ο σημερινός εγκέφαλος του ανθρώπου δημιουργήθηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια της εξέλιξης, καθώς νέα εγκεφαλικά στρώματα προσθέτονταν σε άλλα παλαιότερα. Ουσιαστικά υποστήριξε ότι υπάρχουν τρεις διαφορετικοί εγκέφαλοι, που, αν και συνδέονται μεταξύ τους, εντούτοις διαθέτουν ξεχωριστή νοημοσύνη και μνήμη, ενώ επιτελούν και διαφορετικές εργασίες. Το πρώτο και το αρχαιότερο τμήμα του εγκεφάλου είναι ο «ρινεγκέφαλος», ο οποίος θεωρείται ότι διεκπεραιώνει τις βασικές ενστικτώδεις εγκεφαλικές λειτουργίες που είναι απαραίτητες για την επιβίωση του οργανισμού. Το δεύτερο κατά σειρά δημιουργίας τμήμα του εγκεφάλου ονομάζεται «συναισθηματικός εγκέφαλος» ή «μetailχμιακό σύστημα» και είναι υπεύθυνο για τη λειτουργία των συναισθημάτων. Τέλος προστέθηκε το τρίτο τμήμα του εγκεφάλου, ο «νεοφλοιός» ή «σκεπτόμενος εγκέφαλος», όπου εδράζεται η σκέψη. Είναι το τμήμα του εγκεφάλου το οποίο μας επιτρέπει να σκεφτόμαστε, να οργανώνουμε και να σχεδιάσουμε τη συμπεριφορά μας. Θεωρείται μάλιστα από τον ίδιο τον McLean ότι η επιβίωση, η ανάπτυξη και η εξέλιξη του ανθρώπινου είδους οφείλεται στην ανάπτυξη αυτού του τελευταίου τμήματος του εγκεφάλου (McLean, 2002).

Συνεπώς το κέντρο ελέγχου και διαχείρισης των συναισθημάτων είναι το μεταιχμιακό σύστημα. Σε αυτό ο McLean συμπεριέλαβε, εκτός από τις δομές του κυκλώματος Papez, και άλλες συμπληρωματικές δομές, όπως είναι η αμυγδαλή, ο διαφραγματικός πυρήνας, ο προμετωπιαίος φλοιός και μέρος των βασικών γαγγλίων (LeDoux & Phelps, 2000). Κεντρική δομή, ωστόσο, του μεταιχμιακού συστήματος θεωρείται ο ιππόκαμπος, ο οποίος πιστεύεται ότι λαμβάνει μηνύματα εξωτερικά από το περιβάλλον αλλά και εσωτερικά από τον ίδιο τον οργανισμό και τα «μεταφράζει» σε συναισθήματα. Η δυσκολία να κατανοήσουμε και να εκφράσουμε τα συναισθήματά μας έγκειται στο γεγονός ότι ο ιππόκαμπος είναι δομή κατά πολύ παλαιότερη σε σχέση με το νεοφλοιό (LeDoux, 1998). Ο McLean μάλιστα προχώρησε ένα βήμα παρακάτω και με βάση αυτό το μοντέλο επιχείρησε να δώσει μία εξήγηση για τα ψυχολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι. Υποστήριξε λοιπόν ότι κάποια άτομα, αντί να εκφράζουν λεκτικά τα συναισθήματά τους (λειτουργία που επιτελείται στο νεοφλοιό), τα εκφράζουν μέσω του ΑΝΣ, με αποτέλεσμα αυτά να εκδηλώνονται μέσω των οργάνων του σώματος, δηλαδή να σωματοποιούνται. Πρότεινε εν ολίγοις την ψυχολογική προέλευση των ασθενειών (McLean, 1949).

Η θεωρία του McLean ήταν αρκετά πειστική και για αρκετά χρόνια το θέμα της εγκεφαλικής λειτουργίας του συναισθήματος φαινόταν να έχει απαντηθεί. Τη δεκαετία του '80, ωστόσο, ξεκίνησε μια νέα συζήτηση γύρω από την έννοια του μεταιχμιακού συστήματος. Σήμερα πιστεύεται ότι η παραπάνω θεωρία είναι ανακριβής, καθώς δεν υπάρχουν αδιαμφισβήτητα κριτήρια όσον αφορά το ποιες δομές και ποιες εγκεφαλικές «διαδρομές» συμπεριλαμβάνονται στο μεταιχμιακό σύστημα. Δεν μπορεί όμως να αμφισβητηθεί η σπουδαιότητά της, καθώς για πρώτη φορά αναφέρεται η σημασία της αμυγδαλής - μολονότι αποτελεί δευτερεύουσα δομή στο σύστημα του McLean (LeDoux & Phelps, 2000).

Μεταγενέστερες έρευνες τονίζουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της αμυγδαλής στη λειτουργία του συναισθήματος. Σημαντική στον τομέα αυτό υπήρξε η συμβολή του Joseph LeDoux, νευροψυχίατρου στο Νευροεπιστημονικό Κέντρο του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης. Επιχειρώντας μια ακριβέστερη χαρτογράφηση του εγκεφάλου εν λειτουργία, ο LeDoux τοποθετεί την αμυγδαλή στο κέντρο της δράσης και εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο η αμυγδαλή, οι λειτουργίες της και η αλληλεπίδρασή της με το νεοφλοιό καθορίζουν και διαμορφώνουν τη συναισθηματική μας συμπεριφορά. Συγκεκριμένα η αμυγδαλή είναι ένα σύμπλεγμα

ομοειδών δομών σε σχήμα αμυγδάλου. Υπάρχουν δύο αμυγδαλές, μία σε κάθε πλευρά του εγκεφάλου, κοντά στη βάση του μεταιχμιακού δακτυλίου και είναι σχεδόν τέλεια σχηματισμένες ήδη από τη γέννησή μας. Αυτή η δομή σύμφωνα με τον LeDoux αποτελεί τη βάση της συναισθηματικής μας μνήμης (Goleman, 1998). Τα περισσότερα ευρήματα σχετικά με τη λειτουργία και το ρόλο της αμυγδαλής προέρχονται από έρευνες που αφορούν την εκδήλωση του φόβου σε ζώα (LeDoux & Phelps, 2000). Σε ένα πείραμα ο LeDoux κατέστρεψε τον ακουστικό νεοφλοιό ποντικών και τους εξέθεσε σ' έναν ήχο. Όταν τα ποντίκια άρχισαν να αγνοούν τον ήχο, συνδύασε αυτόν τον ήχο με ένα ελαφρύ ηλεκτροσόκ. Ύστερα από αρκετές επαναλήψεις, απέσυρε το ηλεκτροσόκ και διαπίστωσε ότι και μόνο ο ήχος ήταν ικανός να προκαλέσει αντιδράσεις φόβου (π.χ. αύξηση αρτηριακής πίεσης). Σύμφωνα με την παραδοσιακή άποψη στη νευρολογία, ένα ερέθισμα μεταβιβάζεται από τα αισθητήρια όργανα, εν προκειμένω το αφτί, στην περιοχή του μεσεγκεφάλου, από εκεί στο θάλαμο και τέλος στο νεοφλοιό, όπου και «μεταφράζεται». Έπειτα στέλνονται σήματα στην αμυγδαλή, οπότε και προκαλούνται οι συναισθηματικές αντιδράσεις. Εφόσον όμως ο ακουστικός νεοφλοιός έχει καταστραφεί, ποια διαδρομή ακολουθεί το ερέθισμα αφού φύγει από το θάλαμο; Στηριζόμενος στο παραπάνω πείραμα ο LeDoux υπέθεσε ότι, εκτός από την ήδη γνωστή, προαναφερθείσα διαδρομή, θα πρέπει να υπάρχει και άλλη μία, πιο σύντομη, η οποία οδηγεί απευθείας από το θάλαμο στην αμυγδαλή (LeDoux, 1998). Αυτή η «παράκαμψη» έχει ως αποτέλεσμα η αμυγδαλή να δέχεται δεδομένα προτού αυτά καταγραφούν στο νεοφλοιό, και έτσι να αντιδρά πρόωρα, προτού δηλαδή γίνει ακόμη αντιληπτό το ερέθισμα. Σύμφωνα με τον Goleman αυτή η «επείγουσα διαδρομή» μας επιτρέπει να ενεργούμε σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης και θεωρείται βασική για την επιβίωση (Goleman, 1998).

Παρά το γεγονός ότι η αμυγδαλή διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εκδήλωση των συναισθημάτων, εντούτοις υπάρχουν και άλλες σημαντικές δομές με τις οποίες συνεργάζεται. Έρευνες που έχουν γίνει σε ασθενείς που έχουν υποστεί βλάβες είτε στην αμυγδαλή είτε στον υπόκαμπο έχουν καταδείξει ότι η αμυγδαλή αλληλεπιδρά με τον υπόκαμπο. Ο υπόκαμπος είναι απαραίτητος, καθώς ανακαλεί τις μνήμες και επιτρέπει την πρόσβασή τους στη συνείδηση, ενώ η αμυγδαλή αποδίδει σε αυτές τις μνήμες συναισθηματική χροιά (LeDoux & Phelps, 2000). Άτομα με βλάβες στην αμυγδαλή παρουσιάζουν «συναισθηματική τύφλωση», είναι ανέκανα δηλαδή να βιώσουν οποιοδήποτε συναίσθημα.

Σήμερα η άποψη που επικρατεί μεταξύ των νευροψυχολόγων είναι ότι δεν υπάρχει ένας ενιαίος «συναίσθηματικός εγκέφαλος», αλλά ότι το κάθε συναίσθημα ρυθμίζεται από διάφορα κυκλώματα σκόρπια στον εγκέφαλο, τα οποία συνδέονται και συντονίζονται μεταξύ τους. Με λίγα λόγια θεωρείται ότι κάθε συναίσθημα έχει τη δική του τοπογραφία, τη δική του διαδρομή. Εικάζεται, μάλιστα, ότι όλες αυτές οι διαδρομές διασταυρώνονται με το μεταιχμιακό σύστημα. Αρκεί λοιπόν να ανακαλύψουμε αυτές τις «μυστικές» νευρωνικές διαδρομές, ώστε να οδηγηθούμε στη χαρτογράφηση των συναισθημάτων (Goleman, 1998).

3.1. Συναισθήματα και λογική σκέψη

Σύμφωνα με την παλαιά καρτεσιανή σκέψη νους και σώμα διαχωρίζονται. Ωστόσο ερευνητές από το χώρο της νευρολογίας έρχονται σήμερα να αναιρέσουν αυτή την άποψη καθώς και τη γνωστή ρήση του Καρτέσιου «σκέφτομαι άρα υπάρχω» αντικαθιστώντας τη με τη ρήση «αισθάνομαι άρα υπάρχω». Πρωτοπόρος σε αυτή την προσπάθεια υπήρξε ο νευροψυχολόγος Antonio Damazio.

Σύμφωνα με τον Damazio, τα συναισθήματα παίζουν καθοριστικό ρόλο στη λογική σκέψη και αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη λογικών αποφάσεων. Ουσιαστικά τα συναισθήματα μας καθοδηγούν υποδεικνύοντάς μας τη σωστή κατεύθυνση (Goleman, 1998). Μία από τις πλέον γνωστές θέσεις του Damazio είναι η υπόθεση του σωματικού δείκτη, η οποία ουσιαστικά προτείνει την άποψη ότι η λήψη αποφάσεων είναι μια διαδικασία που εξαρτάται από το συναίσθημα και ότι τόσο η αμυγδαλή όσο και ο προμετωπιαίος φλοιός αποτελούν μέρος ενός νευρικού κυκλώματος βασικού για την κρίση και τη λήψη απόφασης (Bechara, Damazio & Damazio, 2003). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία ο εγκέφαλος δέχεται τόσο εξωτερικά ερεθίσματα από τα αισθητήρια όργανα όσο και εσωτερικά από το ίδιο το σώμα. Οι πληροφορίες αυτές δημιουργούν ορισμένες μεταβολές, συγκινήσεις, οι οποίες γίνονται αντιληπτές ως συναίσθημα. Νους και σώμα, συνεπώς, λειτουργούν ως ολότητα δημιουργώντας μία εικόνα πάνω στην οποία στηρίζονται οι νοητικές λειτουργίες. Σημαντική είναι η θέση που κατέχει στη θεωρία αυτή η έννοια της προγενέστερης εμπειρίας. Ένα άτομο, για παράδειγμα, δέχεται ένα εξωτερικό ερέθισμα. Το ερέθισμα αυτό συνδέεται με την προγενέστερη εμπειρία και προκαλεί ένα συναίσθημα. Αυτό το συναίσθημα γίνεται αντιληπτό από το σώμα ως ένα

«σήμα», π.χ. αν το συναίσθημα που δημιουργείται είναι αρνητικό αποτελεί σήμα να μην κάνουμε κάτι, πρόκειται δηλαδή για ένα είδος προειδοποίησης. Αυτή είναι η ουσιαστική λειτουργία του σωματικού δείκτη, ότι δηλαδή μας προειδοποιεί για ενδεχόμενους κινδύνους. Είναι στην πραγματικότητα ένας μηχανισμός που διασφαλίζει την επιβίωση του οργανισμού (Damazio, 1994).

Εάν ωστόσο η σύνδεση μεταξύ προγενέστερης εμπειρίας και συναισθήματος πάψει να υπάρχει, τότε το άτομο αδυνατεί να πάρει ακόμη και τις πιο απλές αποφάσεις. Ολόκληρη η θεωρία του Damazio στηρίζεται σε έρευνες που πραγματοποίησε σε ασθενείς που είχαν υποστεί εγκεφαλικές βλάβες, κυρίως στο κύκλωμα προμετωπιαίου-αμυγδαλής. Οι ασθενείς αυτοί, παρά το γεγονός ότι δεν παρουσίαζαν κάποια μειονεξία στο νοητικό τους πηλίκιο ή σε οποιαδήποτε άλλη γνωστική ικανότητα, εμφάνιζαν προβλήματα στην ικανότητά τους να λαμβάνουν αποφάσεις. Έφόσον το κύκλωμα προμετωπιαίου-αμυγδαλής έχει υποστεί βλάβη, οι σκέψεις που εδράζουν στην περιοχή του προμετωπιαίου λοβού δεν μπορούν να συνδεθούν με κανένα συναίσθημα, αφού έχει «κοπεί» ο δρόμος προς την αμυγδαλή η οποία λειτουργεί ως αποθήκη συναισθηματικής μνήμης. Όλα τα ερεθίσματα γίνονται ουδέτερα, καθώς έχει χαθεί η συναισθηματική εμπειρία του ατόμου. Σε ασθενή που είχε αφαιρεθεί με χειρουργική επέμβαση η αμυγδαλή παρουσιάστηκαν τα ακόλουθα συμπτώματα: έλλειψη ικανότητας να αναγνωρίζει οικεία πρόσωπα, έλλειψη αντίληψης συναισθήματος και συναίσθησης συναισθήματος, αδιαφορία προς τους άλλους, απομόνωση. Παρόλα αυτά ήταν σε θέση να συζητήσει κανονικά, μόνο που φαινόταν να μην αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων και να μην ανταποκρίνεται σ' αυτά. Γίνεται, συνεπώς, αντιληπτό ότι μια ζωή χωρίς αμυγδαλή είναι μια ζωή απογυμνωμένη από προσωπικά νοήματα (Goleman, 1998).

3.2. Παραδείγματα από κλινικές μελέτες

Η σύγχρονη οικονομική θεωρία περί λήψης αποφάσεων αγνοεί την επίδραση των συναισθημάτων στη διαδικασία λήψης απόφασης. Ωστόσο έρευνες από το χώρο της νευρολογίας αποδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο του συναισθήματος στη λήψη αποφάσεων (Bechara & Damazio, 2005). Κλινικές μελέτες έχουν αποκαλύψει ότι ασθενείς με αμφίπλευρες εγκεφαλικές βλάβες (στην αμυγδαλή ή τον προμετωπιαίο λοβό) παρουσιάζουν ελλιπή ικανότητα κρίσης και λήψης απόφασης. Ο A. Bechara

προσπάθησε να δείξει ότι αυτή η μειονεξία στη λήψη αποφάσεων μπορεί να αποδειχθεί στο εργαστήριο χρησιμοποιώντας νευρο-ψυχολογικά τεστ για τη λήψη αποφάσεων. Για τη μέτρηση λήψης απόφασης χρησιμοποιήθηκε κυρίως, με βάση τη θεωρία των παιγνίων, ένα τυχερό παιχνίδι με κάρτες (Iowa gambling task) το οποίο ήταν σχεδιασμένο με τέτοιον τρόπο ώστε να προσομοιάζει σε πραγματικές καταστάσεις λήψης αποφάσεων, κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας, αμοιβής και τιμωρίας (Bechara et al., 2003).

Εν συντομία, τα υποκείμενα καλούνταν να επιλέξουν κάρτες από τέσσερις διαφορετικές ομάδες καρτών Α, Β, C και D. Στόχος είναι τα άτομα να αυξήσουν το ποσό που τους έχει δοθεί προκειμένου να παίξουν, δηλαδή η μεγιστοποίηση του κέρδους. Τα υποκείμενα μπορούν να επιλέξουν μέχρι εκατό κάρτες, αυτό όμως είναι κάτι που δεν το γνωρίζουν εξ αρχής, η επιλογή μπορεί να γίνει από όποια ομάδα καρτών επιθυμούν, θα πρέπει ωστόσο να διαλέγουν μία κάρτα κάθε φορά. Οι κάρτες είναι μοιρασμένες με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε φορά που ένα άτομο διαλέγει κάρτες από τις ομάδες Α και Β να έχει κέρδος 100 \$, ενώ κάθε φορά που διαλέγει κάρτες από τις ομάδες C και D να έχει κέρδος 50\$. Ωστόσο τα υποκείμενα έρχονται αντιμέτωπα και με απρόβλεπτες απώλειες κέρδους (ποινές). Όσο μεγαλύτερο είναι το κέρδος για κάθε ομάδα καρτών τόσο μεγαλύτερες είναι και οι ποινές για τις ομάδες αυτές. Συνεπώς οι ομάδες Α και Β έχουν μεγαλύτερο κέρδος αλλά και μεγαλύτερη πιθανότητα απώλειας κέρδους, ενώ οι ομάδες C και D έχουν μικρότερο κέρδος αλλά και μικρότερη πιθανότητα απώλειας κέρδους. Συγκεκριμένα οι ομάδες Α και Β έχουν απώλειες μέχρι και 1250\$ ανά 10 κάρτες, ενώ οι ομάδες C και D έχουν απώλειες μέχρι και 250\$ ανά 10 κάρτες. Αυτό σημαίνει ότι οι ομάδες Α και Β έχουν μεγαλύτερο άμεσο κέρδος, αλλά μακροπρόθεσμα οι απώλειες είναι μεγαλύτερες –έως και 250\$ ανά 10 κάρτες. Αντίθετα οι ομάδες C και D έχουν μικρότερο άμεσο κέρδος, μακροπρόθεσμα όμως οι απώλειες είναι μικρότερες, άρα οι ομάδες καρτών C και D είναι πιο επικερδείς.

Το πείραμα πραγματοποιήθηκε με τρεις διαφορετικές ομάδες υποκειμένων. Μία ομάδα αποτελούνταν από ασθενείς με αμφίπλευρες βλάβες στη μεσοκοιλιακή περιοχή του προμετωπιαίου λοβού, μια άλλη αποτελούνταν από ασθενείς με εγκεφαλικές βλάβες στον πλάγιο ινιακό λοβό ή τον πλάγιο κροταφικό λοβό και τέλος υπήρχε και μία ομάδα ελέγχου. Τα άτομα που συμμετείχαν σ' αυτές τις τρεις ομάδες είχαν κοινά δημογραφικά χαρακτηριστικά. Τα αποτελέσματα του πειράματος έδειξαν ότι η ομάδα ελέγχου και οι ασθενείς με εγκεφαλικές βλάβες στον πλάγιο ινιακό λοβό

ή τον πλάγιο κροταφικό λοβό απέφευγαν τις μη επικερδείς ομάδες καρτών A και B και προτιμούσαν τις επικερδείς ομάδες καρτών C και D. Αντίθετα οι ασθενείς με αμφίπλευρες βλάβες στη μεσοκοιλιακή περιοχή του προμετωπιαίου λοβού προτιμούσαν τις μακροπρόθεσμα μη επικερδείς ομάδες καρτών A και B. Αυτά τα αποτελέσματα δείχνουν μια ανικανότητα των ατόμων με βλάβες στην περιοχή του προμετωπιαίου λοβού να λαμβάνουν επικερδείς αποφάσεις σε καταστάσεις που πρέπει να γίνει επιλογή μεταξύ άμεσου ή μακροπρόθεσμου κέρδους ή ζημίας. Τα άτομα αυτά αδυνατούν να προβλέψουν τις μελλοντικές συνέπειες των επιλογών τους, με αποτέλεσμα να παίρνουν τυχαίες αποφάσεις.

Θέλοντας να μελετήσουν τι είναι αυτό που προκαλεί αυτό το είδος «μυωπίας» όσον αφορά τις μελλοντικές συνέπειες των επιλογών, οι Bechara, Tranel, Damasio & Damasio πραγματοποίησαν ένα δεύτερο πείραμα. Δημιούργησαν μία ομάδα ελέγχου και μία ομάδα που αποτελούνταν από ασθενείς με αμφίπλευρες βλάβες στην περιοχή του προμετωπιαίου λοβού και επανέλαβαν το προαναφερθέν πείραμα αυτή τη φορά όμως μετρώντας παράλληλα τις ηλεκτροδερμικές αντιδράσεις. Και στις δύο ομάδες τα άτομα παρουσίαζαν ηλεκτροδερμικές αντιδράσεις αφού διάλεγαν μια κάρτα και τους ανακοινώνονταν αν κερδίζουν ή χάνουν. Ωστόσο, τα άτομα που ανήκαν στην ομάδα ελέγχου, καθώς εξοικειώνονταν με το παιχνίδι, άρχισαν να παρουσιάζουν ηλεκτροδερμικές αντιδράσεις και πριν από την επιλογή μιας κάρτας. Αυτή η προκαταβολική αντίδραση αποτελεί ισχυρή απόδειξη ότι η λήψη αποφάσεων συνοδεύεται από σωματικά σήματα, τα οποία προκαλούνται από τις προβλέψεις μας σχετικά με μελλοντικά αποτελέσματα (υπόθεση σωματικού δείκτη) (Bechara, 2004).

Από αυτές και άλλες παρόμοιες μελέτες φάνηκε ότι άτομα με βλάβες στο κύκλωμα προμετωπιαίου-αμυγδαλής παρουσιάζουν ελλείψεις στο σύστημα σωματικών σημάτων και διαθέτουν ελλιπή ικανότητα λήψης απόφασης (κάτι που αποδεικνύεται και από τις «κακές» επιλογές που κάνουν τόσο στην προσωπική τους ζωή όσο και στις σχέσεις τους με τους άλλους). Δεδομένου ότι η συναισθηματική νοημοσύνη έχει οριστεί ως ένα σύνολο συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στο άτομο να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της καθημερινότητας και να είναι πιο αποτελεσματικό στην προσωπική και κοινωνική του ζωή, μια άλλη ομάδα ερευνητών, οι R. Bar-On, D. Tranel, L. Denburg και A. Bechara, θέλησαν να μελετήσουν αν αυτή η ανικανότητα στη λήψη απόφασης των ατόμων αυτών αντικατοπτρίζεται στη συναισθηματική και κοινωνική τους νοημοσύνη.

Στην έρευνά τους συμμετείχαν δώδεκα ασθενείς με αμφίπλευρες βλάβες στην περιοχή του προμετωπιαίου φλοιού, κακώσεις στη δεξιά αμυγδαλή ή κακώσεις στο δεξί νησιωτικό φλοιό και έντεκα ασθενείς με άλλου είδους εγκεφαλικές κακώσεις οι οποίοι αποτελούσαν την ομάδα ελέγχου. Τα άτομα και στις δύο ομάδες είχαν κοινά δημογραφικά χαρακτηριστικά. Η μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης των ασθενών αυτών έγινε με τη χρήση του Emotional Quotient Inventory (EQ-i), ενώ για τη λήψη απόφασης χρησιμοποιήθηκε το gambling task. Επίσης μέτρησαν τη γνωστική νοημοσύνη, την ικανότητα αντίληψης και μνήμης, τις εκτελεστικές λειτουργίες των ατόμων αυτών καθώς και την ύπαρξη ψυχοπαθολογίας. Γενικά, τα κύρια συμπεράσματα αυτής της έρευνας ήταν ότι παρά τα φυσιολογικά επίπεδα γνωστικής νοημοσύνης και την απουσία ψυχοπαθολογίας, άτομα με βλάβες στο σύστημα προμετωπιαίου-αμυγδαλής παρουσιάζουν ελλείψεις στο σύστημα σωματικών ὀσημάτων, σημαντικά χαμηλή συναισθηματική νοημοσύνη και ελλιπή κρίση λήψης απόφασης (Bar-On, Tranel, Denburg & Bechara, 2003).

3.3. Συναισθήματα, συναισθηματική νοημοσύνη και λήψη αποφάσεων

Η συναισθηματική κατάσταση του ατόμου ασκεί τεράστια επίδραση στη λήψη αποφάσεων. Έρευνες έχουν δείξει ότι η προγενέστερη εμπειρία και τα συναισθήματα που έχουν βιώσει τα άτομα καθώς και τα συναισθήματα που αναμένουν να νιώσουν για μελλοντικές αποφάσεις επηρεάζουν σημαντικά τη συμπεριφορά τους, καθώς τείνουν να κάνουν επιλογές με στόχο τη μεγιστοποίηση της ικανοποίησης (Mellers, & Swartz, 1999). Ορισμένοι μελετητές, μάλιστα, τονίζουν τις ατομικές διαφορές που φαίνεται να καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα βιώνουν τα διάφορα συναισθήματα. Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, δηλαδή, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της διάθεσης (Winter & Kuiper, 1997).

Η συναισθηματική νοημοσύνη ως γνώρισμα της προσωπικότητας έχει προταθεί, όπως αναφέρεται σε προηγούμενο κεφάλαιο, από τον Πετρίδη. Συγκεκριμένα, οι Petrides και Furnham σε έρευνα που πραγματοποίησαν παρατήρησαν ότι, αφού εξέθεσαν άτομα σε δυσάρεστα συναισθήματα, όσοι διέθεταν υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη, έτειναν να ελέγχουν καλύτερα τα συναισθήματά τους, σε σχέση με όσους συγκέντρωναν χαμηλό σκορ στη συναισθηματική

νοημοσύνη (Sevdalis, Petrides & Harvey, 2007). Παρόμοια έρευνα των Schutte et al. έδειξε ότι υπάρχει θετική συνάφεια μεταξύ συναισθηματικής νοημοσύνης, θετικής διάθεσης και υψηλής αυτοεκτίμησης, ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε ότι όσο πιο υψηλή είναι η συναισθηματική νοημοσύνη τόσο πιο μικρή είναι η μείωση της θετικής διάθεσης και της αυτοεκτίμησης έπειτα από έκθεση σε δυσάρεστες καταστάσεις (Schutte et al., 2002).

Ειδικότερα όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων έχει παρατηρηθεί ότι η αύξηση της συναισθηματικής νοημοσύνης σχετίζεται με τη μείωση της αναποφασιστικότητας και των προβλημάτων λήψης απόφασης (Di Fabio & Kenny, 2011). Επίσης η υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται θετικά με την αυτοαποτελεσματικότητα στη λήψη εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων καθώς και με την επαγγελματική δέσμευση (Brown, George-Curtan & Smith, 2003). Έρευνες σχετικά με τη σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και τους τρόπους λήψης απόφασης δεν έχουν μέχρι αυτή τη στιγμή αναφερθεί στη διεθνή βιβλιογραφία. Ωστόσο η αυτοαποτελεσματικότητα (η οποία όπως είδαμε συνδέεται με τη συναισθηματική νοημοσύνη) συσχετίζεται σημαντικά με τους τρόπους λήψης απόφασης του Harren. Σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι Σιδηροπούλου-Δημακάκου και Αργυροπούλου (2006), σε δείγμα φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, για να εξετάσουν τη σχέση της αυτοαποτελεσματικότητας με τη λήψη επαγγελματικών αποφάσεων και με τους τρόπους λήψης απόφασης διαπίστωσαν ότι υπάρχει υψηλή θετική συνάφεια της αυτοαποτελεσματικότητας στη λήψη επαγγελματικών αποφάσεων με τον ορθολογικό τρόπο λήψης απόφασης και υψηλή αρνητική συνάφεια με τον εξαρτημένο (Σιδηροπούλου-Δημακάκου, 2009). Οι έρευνες αυτές αποτέλεσαν τη βάση για τη διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων της παρούσας έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο βασικός στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί η συσχέτιση του βαθμού συναισθηματικής νοημοσύνης με καθέναν από τους τρεις τρόπους (στυλ) λήψης απόφασης (ορθολογικό, διαισθητικό, εξαρτημένο) με βάση την ταξινόμια του Harten σε δείγμα φοιτητών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Με την προσπάθεια αυτή επιχειρούμε να καλύψουμε ένα κενό που πιστεύουμε ότι υπάρχει στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, δεδομένου ότι, παρά το γεγονός ότι έχει διενεργηθεί πλήθος ερευνών που να αφορούν τις δύο έννοιες ξεχωριστά (συναισθηματική νοημοσύνη και τρόπους λήψης απόφασης), δεν έχουν γίνει ωστόσο έρευνες που να αφορούν το συσχετισμό των δύο αυτών εννοιών.

Στηριζόμενοι λοιπόν στη διεθνή βιβλιογραφία, καταλήξαμε στη διατύπωση των παρακάτω υποθέσεων:

1. Αναμένεται θετική συσχέτιση μεταξύ συναισθηματικής νοημοσύνης και ορθολογικού τρόπου λήψης απόφασης (Υπόθεση 1).
2. Αναμένεται η συναισθηματική νοημοσύνη να παρουσιάζει υψηλή αρνητική συνάφεια με τον εξαρτημένο τύπο (Υπόθεση 2).
3. Υποθέτουμε ότι οι γυναίκες θα παρουσιάζονται περισσότερο εξαρτημένες όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων σε σχέση με τους άντρες (Υπόθεση 3).

Όσον αφορά τις δύο πρώτες υποθέσεις στηριχτήκαμε κυρίως στις έρευνες των Brown, George-Curran & Smith (2003) καθώς και στην έρευνα που διεξήγαγαν οι Σιδηροπούλου-Δημακάκου και Αργυροπούλου (2006). Σύμφωνα με την πρώτη η υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται θετικά με την αυτοαποτελεσματικότητα στη λήψη εκπαιδευτικών-επαγγελματικών αποφάσεων, ενώ σύμφωνα με τη δεύτερη η αυτοαποτελεσματικότητα παρουσιάζει υψηλή θετική συνάφεια με τον ορθολογικό τρόπο λήψης απόφασης και υψηλή αρνητική συνάφεια με τον εξαρτημένο. Θεωρήσαμε ως συνδεδετικό κρίκο μεταξύ των δύο βασικών εννοιών που μελετούμε την έννοια της αυτοαποτελεσματικότητας. Η ερώτηση που θέσαμε ήταν η εξής: Εφόσον η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται θετικά με την αυτοαποτελεσματικότητα, και η αυτοαποτελεσματικότητα σχετίζεται θετικά με τον ορθολογικό τρόπο λήψης απόφασης και αρνητικά με τον εξαρτημένο, μήπως τελικά και η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται θετικά με τον ορθολογικό τρόπο λήψης

απόφασης και αρνητικά με τον εξαρτημένο; Με λίγα λόγια η συλλογιστική που ακολουθήσαμε είχε τη μορφή: Αν $A=B$ και $B=\Gamma$, τότε $A=\Gamma$.

Για τη διατύπωση της τρίτης υπόθεσης βασιστήκαμε στην έρευνα των Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Αργυροπούλου & Παυλόπουλου (2006), όπου διερευνάται ο ρόλος του φύλου σε σχέση με τους τρόπους λήψης απόφασης. Με βάση αυτή την έρευνα, οι γυναίκες παρουσιάζονται περισσότερο εξαρτημένες στη λήψη απόφασης σε σχέση με τους άνδρες. Τα αποτελέσματα αυτά είναι σύμφωνα και με τη διεθνή βιβλιογραφία (βλ. Fitzgerald, L. F., & Betz, N. E., 1994), όπου τονίζονται οι κοινωνικοί και οι πολιτισμικοί παράγοντες που καθορίζουν την πορεία και την εξέλιξη του ατόμου με βάση το φύλο. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω υποθέσαμε ότι οι γυναίκες θα παρουσιάζονται περισσότερο εξαρτημένες όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων σε σχέση με τους άντρες.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1. Το δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 334 φοιτητές/τριες (47 άνδρες, 286 γυναίκες, ενώ σε 1 ερωτηματολόγιο δεν αναφερόταν το φύλο) από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (n= 326), το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας (n=1) και το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών (n=6) του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Μέσος όρος ηλικίας των φοιτητών ήταν τα 19,90 έτη. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το 2011. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται η σύνθεση του δείγματος ως προς το φύλο, την ηλικία, το τμήμα και το έτος σπουδών.

Πίνακας 1. Κατανομή του δείγματος (N=334) ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά

Φύλο	N	%
Γυναίκες	286	85,6
Άνδρες	47	14,1
Δεν απάντησαν	1	0,3
Ηλικία		
18	43	12,9
19	131	39,2
20	97	29,0
21	38	11,4
22-43	25	7,5
Τμήμα		
Π.Τ.Δ.Ε.	326	97,6
Φ.Π.Ψ.	1	0,3
Π.Τ.Ν.	6	1,8
Δεν απάντησαν	1	0,3

Έτος σπουδών		
A έτος	151	45,2
B έτος	104	31,3
Γ έτος	74	22,2
Δ έτος	3	0,9
Δεν απάντησαν	2	0,6

5.2. Μέσα συλλογής δεδομένων

Για τη διενέργεια της έρευνας χορηγήθηκαν το τμήμα Τρόπων Λήψης Απόφασης (Decision-Making Styles) του εργαλείου Assessment of Career Decision-Making (ACDM), (Harren, 1978)], η Κλίμακα μέτρησης Συναισθηματικής Νοημοσύνης [Trait Emotional Intelligence Questionnaire-Short Form (TEIQue-SF), (Petrides, 2009)] καθώς και ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων.

Assessment of Career Decision-Making: Το εργαλείο αυτό κατασκευάστηκε από τον Vincent Harren το 1978. Είναι ένα ερωτηματολόγιο 94 προτάσεων, το οποίο αξιολογεί τον τρόπο λήψης απόφασης σχετικά με θέματα σπουδών και σταδιοδρομίας. Περιλαμβάνει τρεις κλίμακες Τρόπου Λήψης Απόφασης (Decision-Making Styles) και τρεις κλίμακες Καθηκόντων Λήψης Απόφασης (Decision-Making Tasks). Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε το τμήμα Τρόπων Λήψης Απόφασης του ACDM, δηλαδή το ACDM-DMS, το οποίο περιλαμβάνει στο σύνολό του 30 προτάσεις.

Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο το οποίο περιλαμβάνει τρεις κλίμακες τρόπων λήψης απόφασης, τρεις διαφορετικούς δηλαδή τρόπους λήψης απόφασης, τον Ορθολογικό, το Διαισθητικό και τον Εξαρτημένο. Καθεμία κλίμακα αποτελείται από 10 προτάσεις στις οποίες οι συμμετέχοντες απαντούν με Ναι - Όχι. Το ερωτηματολόγιο εκτιμά το βαθμό στον οποίο το άτομο αναλαμβάνει προσωπική ευθύνη για τη λήψη των αποφάσεων, ή αν μεταθέτει την ευθύνη, και το βαθμό στον οποίο χρησιμοποιεί λογικές στρατηγικές κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης, σε αντίθεση με συναισθηματικές στρατηγικές. Η κλίμακα στην οποία το άτομο συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη βαθμολογία είναι και εκείνη στην οποία τελικά κατατάσσεται και η οποία φανερώνει με ποιόν τρόπο τείνει να παίρνει αποφάσεις.

Το ACDM σταθμίστηκε σε δείγμα 550 μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου, καθώς και σε 2.495 φοιτητές κολεγίων. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας κυμαίνεται από 0,49 ως 0,84 για τις κλίμακες Τρόπου Λήψης Απόφασης, ενώ ο Harren αναφέρει ότι η αξιοπιστία επαναληπτικών μετρήσεων για τις τρεις κλίμακες είναι 0,85 για τον Ορθολογικό τρόπο, 0,76 για τον Διαισθητικό και 0,85 για τον Εξαρτημένο. Το τμήμα Τρόπων Λήψης Απόφασης (Decision-Making Styles) του ACDM μεταφράστηκε στα ελληνικά το 1986 από την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Επαγγελματικής Αξιολόγησης και Καθοδήγησης του Τομέα Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Δέσποινα Σιδηροπούλου-Δημακάκου και έχει χρησιμοποιηθεί σε διάφορες έρευνες (Σιδηροπούλου-Δημακάκου, 2009).

Ενδεικτικά αναφέρουμε δύο έρευνες που έγιναν στη χώρα μας και στις οποίες χρησιμοποιήθηκε το συγκεκριμένο εργαλείο. Στην πρώτη αναφέρονται δείκτες αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας 0,72 για τον ορθολογικό τρόπο, 0,70 για τον διαισθητικό τρόπο, 0,75 για τον εξαρτημένο (Γαβριήλ, 2008), και στη δεύτερη 0,77 για τον ορθολογικό και τον εξαρτημένο και 0,73 για τον διαισθητικό τρόπο (Δρόσος, 2006).

Γενικά το ACDM θεωρείται έγκυρο διαγνωστικό εργαλείο, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιες αμφιβολίες για την αξιοπιστία και την εγκυρότητά του ιδίως σε δείγματα μαθητών (Σιδηροπούλου-Δημακάκου, 2009). Άλλωστε και ο ίδιος ο Harren προτείνει τη χρήση του ACDM κυρίως σε δείγματα φοιτητών (Harren, 1979).

Trait Emotional Intelligence Questionnaire-Short Form: Πρόκειται για τη σύντομη εκδοχή του Trait Emotional Intelligence Questionnaire (TEIQue), για το οποίο έγινε λόγος σε προηγούμενη ενότητα. Περιλαμβάνει 30 προτάσεις οι οποίες έχουν επιλεγεί από την πλήρη μορφή του TEIQue, δύο για κάθε μία από τις δεκαπέντε υποκλίμακες. Το άτομο καλείται να απαντήσει με βάση μια 7βάθμια κλίμακα, η οποία κυμαίνεται από το «Διαφωνώ απόλυτα» μέχρι και το «Συμφωνώ απόλυτα». Η διόρθωση του ερωτηματολογίου είναι σχετικά απλή. Αφού αντιστραφεί η φορά στις αρνητικές προτάσεις, αθροίζονται τα δεδομένα κι έπειτα διαιρούνται με το συνολικό αριθμό των προτάσεων, δηλαδή το 30. Το TEIQue-SF είναι σχεδιασμένο για να μετρά τη συνολική συναισθηματική νοημοσύνη. Όπως παρατηρεί και ο ίδιος ο Πετρίδης, το εργαλείο αυτό δεν είναι κατάλληλο για τη μέτρηση των επιμέρους 15

υποκλιμάκων ούτε για τη μέτρηση των τεσσάρων παραγόντων (ευεξία, αυτοέλεγχος, συναίσθημα, κοινωνικότητα). Το TEIQue-SF παρουσιάζει σημαντικά ψυχομετρικά πλεονεκτήματα (υψηλή διάκριση παραμέτρων, καλή αξιοπιστία) και συνιστάται η χρήση του για τη μέτρηση της συναισθηματική νοημοσύνης στο σύνολό της. Ο Πετρίδης αναφέρει από έρευνες που έχει διεξαγάγει δείκτες αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας από 0.87 – 0.88 για τις γυναίκες και 0.88 – 0.89 για τους άνδρες. Το TEIQue-SF μεταφράστηκε στα ελληνικά από την κ. Κοκκινάκι Φλώρα, Επίκουρη Καθηγήτρια στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, και την κ. Πήτα Ρία, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Ψυχολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Διατίθεται δωρεάν για ερευνητικούς σκοπούς στο δικτυακό τόπο www.psychometriclab.com. (Cooper & Petrides, 2010).

Τέλος κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί το γεγονός ότι τα ερωτηματολόγια που παρουσιάστηκαν παραπάνω και τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα δεν έχουν σταθμιστεί στον ελληνικό πληθυσμό, κάτι το οποίο θεωρούμε ότι θα άξιζε να γίνει.

Δημογραφικά στοιχεία: Εκτός από τις παραπάνω κλίμακες, οι φοιτητές/τριες απάντησαν και σε μία σειρά ερωτήσεων ως προς τα δημογραφικά τους στοιχεία: το φύλο, την ηλικία, το τμήμα φοίτησης και το έτος σπουδών.

5.3. Διαδικασία

Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε 338 φοιτητές/τριες και η συμπλήρωσή τους έγινε χειρόγραφα. Από το συμμετέχον δείγμα, 4 ερωτηματολόγια, μετά την ανάλυση των ερωτήσεων ελέγχου, κρίθηκαν μη αξιοποιήσιμα και δε συμπεριλήφθηκαν στο τελικό δείγμα.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Οι στατιστικές αναλύσεις έγιναν σε δύο επίπεδα: Μονομεταβλητές αναλύσεις, δηλαδή υπολογισμός των κατανομών, των μέσων όρων, της τυπικής απόκλισης και άλλων περιγραφικών στατιστικών, και διμεταβλητές αναλύσεις, έλεγχος δηλαδή της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών μεταξύ των μέσων όρων. Οι αναλύσεις αυτές έγιναν με το στατιστικό πακέτο SPSS 17.0.

6.1. Αξιοπιστία

Όσον αφορά την αξιοπιστία αρχικά εξετάστηκε η αξιοπιστία του τμήματος Τρόπων Λήψης Απόφασης του ACDM, δηλαδή το ACDM-DMS. Ο υπολογισμός των δεικτών αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας Cronbach alpha έδωσε τιμές 0,75 για την κλίμακα του *Ορθολογικού* τρόπου λήψης απόφασης, 0,66 για την κλίμακα του *Διαισθητικού* τρόπου λήψης απόφασης και 0,78 για την κλίμακα του *Εξαρτημένου* τρόπου λήψης απόφασης, τιμές οι οποίες κρίνονται ικανοποιητικές με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο της Μεθοδολογίας για τα μέσα συλλογής δεδομένων. Αναλυτικά τα δεδομένα για την κάθε κλίμακα δίνονται στους παρακάτω πίνακες:

Πίνακας 2. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Ορθολογικός τύπος» λήψης απόφασης

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	1	,725
2	4	,732
3	7	,729
4	10	,713
5	13	,715
6	16	,729
7	19	,739
8	22	,724

9	25	,758
10	28	,727

Πίνακας 3. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Διαισθητικός τύπος» λήψης απόφασης

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	2	,651
2	5	,632
3	8	,626
4	11	,629
5	14	,628
6	17	,696
7	20	,631
8	23	,609
9	26	,675
10	29	,651

Πίνακας 4. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Εξαρτημένος τύπος» λήψης απόφασης

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	3	,781
2	6	,768
3	9	,747
4	12	,762
5	15	,771
6	18	,775
7	21	,746
8	24	,801

9	27	,752
10	30	,748

Στη συνέχεια εξετάστηκε η αξιοπιστία της κλίμακας μέτρησης της Συναισθηματικής Νοημοσύνης (TEIQue-SF). Ο έλεγχος των δεικτών αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας έδωσε τιμή Cronbach's $\alpha = 0,84$ για το σύνολο της κλίμακας, τιμή που θεωρείται ικανοποιητική. Στον παρακάτω πίνακα δίνονται τα αναλυτικά αποτελέσματα για κάθε ερώτηση.

Πίνακας 5. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Συναισθηματική νοημοσύνη»

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	1	,842
2	2	,846
3	3	,841
4	4	,850
5	5	,840
6	6	,841
7	7	,848
8	8	,842
9	9	,841
10	10	,838
11	11	,844
12	12	,838
13	13	,843
14	14	,840
15	15	,841
16	16	,844
17	17	,843
18	18	,838
19	19	,843

20	20	,838
21	21	,840
22	22	,848
23	23	,854
24	24	,834
25	25	,850
26	26	,841
27	27	,839
"	28	,847
	29	,839
	30	,839

Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο Πετρίδης αναφέρει ότι για τη διάκριση παραγόντων ενδείκνυται να χρησιμοποιείται η πλήρης εκδοχή του ερωτηματολογίου (TEIQue), επιχειρήθηκε να γίνει και μια παραγοντική ανάλυση. Ο Πετρίδης αναφέρει δείκτες αξιοπιστίας για τον παράγοντα *Ενεξία* Cronbach's $\alpha = 0,83$, για τον *Αυτοέλεγχο* Cronbach's $\alpha = 0,79$, για το *Συναίσθημα* Cronbach's $\alpha = 0,78$ και για την *Κοινωνικότητα* Cronbach's $\alpha = 0,81$. Η ανάλυση αξιοπιστίας που έγινε έδωσε τιμές 0,78 για την *Ενεξία*, 0,52 για τον *Αυτοέλεγχο*, 0,58 για το *Συναίσθημα* και 0,29 για την *Κοινωνικότητα*. Παρακάτω δίνονται τα πλήρη αποτελέσματα.

Πίνακας 6. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Ενεξία»

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	5	,766
2	20	,743
3	9	,796
4	24	,728
5	12	,769
6	27	,785

Πίνακας 7. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Αυτοέλεγχος»

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	4	,451
2	19	,430
3	7	,476
4	22	,523
5	15	,446
6	30	,522

Πίνακας 8. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Συναίσθημα»

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	1	,531
2	16	,497
3	2	,574
4	17	,540
5	8	,576
6	23	,618
7	13	,565
8	28	,535

Πίνακας 9. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Κοινωνικότητα»

A/A	Αριθμός ερώτησης	Cronbach's alpha
1	6	,132
2	21	,090
3	10	,006
4	25	,217
5	11	,201
6	26	,599

Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν τη θέση του Πετρίδη, ο οποίος προτείνει τη χρήση του TEIQue-SF αποκλειστικά για τη μέτρηση της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στο σύνολό της και όχι για τη μέτρηση των επιμέρους παραγόντων.

6.2 Περιγραφικά στοιχεία

Όσον αφορά τα περιγραφικά στοιχεία, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειοψηφία των φοιτητών /τριών κατατάσσονται στον *Ορθολογικό* τύπο λήψης απόφασης (Μ.Ο. = 7,78, Τ.Α.= 2,2), ακολουθούν έπειτα οι φοιτητές που ανήκουν στον *Εξαρτημένο* τύπο (Μ.Ο. = 5,12, Τ.Α.= 2,71) και τέλος οι λιγότεροι φοιτητές φαίνεται ότι κατατάσσονται στον *Διαισθητικό* τύπο (Μ.Ο. = 3,74, Τ.Α.= 2,12). Ο μέσος όρος συναισθηματικής νοημοσύνης είναι επίσης αρκετά υψηλός (Μ.Ο. = 140,69, Τ.Α.= 19,99), με ελάχιστη τιμή το 74 και μέγιστη το 182. Στον Πίνακα 10 παρουσιάζονται αναλυτικά τα περιγραφικά στοιχεία.

Πίνακας 10. Κατανομές, εύρος, ελάχιστες και μέγιστες τιμές, μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και δείκτες ασυμμετρίας των μεταβλητών

Μεταβλητές	N	R	Minimum	Maximum	M	SD	S	St.	St.Er.
Ορθολογικός τύπος	331	9,00	1,00	10,00	7,7885	2,20825	-1,220	,134	
Διαισθητικός τύπος	329	10,00	,00	10,00	3,7416	2,12781	,697	,134	
Εξαρτημένος τύπος	333	10,00	,00	10,00	5,1291	2,71067	,160	,134	
Συναισθηματική νοημοσύνη	329	108,00	74,00	182,00	140,6960	19,99494	-,398	,134	

6.3 Συσχετίσεις

Για το συναφειακό έλεγχο μεταξύ της συναισθηματικής νοημοσύνης και των τρόπων λήψης απόφασης χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης Pearson r . Από τα αποτελέσματα, όπως αυτά παρουσιάζονται και στον Πίνακα 11, φαίνεται ότι υπάρχει υψηλή θετική συνάφεια μεταξύ της συναισθηματικής νοημοσύνης και του ορθολογικού τύπου λήψης απόφασης, εύρημα το οποίο επιβεβαιώνει την αρχική μας υπόθεση (Υπόθεση 1). Συνεπώς όσο υψηλότερη είναι η συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών τόσο πιθανότερο είναι να παίρνουν πιο «ορθολογικές» αποφάσεις, καθώς τείνουν να κατατάσσονται στον ορθολογικό τύπο λήψης απόφασης ($p = ,000$).

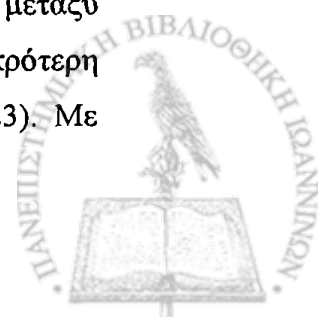
Επίσης εντοπίστηκε υψηλή αρνητική συνάφεια μεταξύ της συναισθηματικής νοημοσύνης και του εξαρτημένου τύπου λήψης απόφασης, αποτέλεσμα το οποίο επιβεβαιώνει τη δεύτερη υπόθεση που έχουμε διατυπώσει (Υπόθεση 2). Συμπεραίνουμε, δηλαδή, ότι όσο υψηλότερη είναι η συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών τόσο πιθανότερο είναι να μην κατατάσσονται στον εξαρτημένο τύπο, συνεπώς να μη λαμβάνουν «εξαρτημένες» αποφάσεις ($p = ,000$).

Πίνακας 11. Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών «Συναισθηματική νοημοσύνη», «Ορθολογικός τύπος», «Διαισθητικός τύπος» και «Εξαρτημένος τύπος»

Μεταβλητές	2	3	4
1. Συναισθηματική νοημοσύνη	,208**	-,019	-,481**
2. Ορθολογικός τύπος		-,567**	-,125*
3. Διαισθητικός τύπος			,058
4. Εξαρτημένος τύπος			

* $p < .05$, ** $p < .01$

Τέλος μπορούμε να διακρίνουμε μια αρκετά ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ ορθολογικού και διαισθητικού τύπου λήψης απόφασης ($p = ,000$) και μια μικρότερη αρνητική συσχέτιση μεταξύ ορθολογικού και εξαρτημένου τύπου ($p = ,023$). Με

βάση αυτά τα αποτελέσματα μπορούμε να υποθέσουμε ότι εάν οι φοιτητές ανήκουν στον ορθολογικό τύπο τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα υπάρχει να μην παίρνουν «διαισθητικές» αποφάσεις, ενώ η πιθανότητα αυτή μειώνεται ελαφρώς όσον αφορά τις «εξαρτημένες» αποφάσεις. Τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται να συμφωνούν με ευρήματα άλλων ερευνών (βλ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Αργυροπούλου & Παυλόπουλος, 2006).

6.4 Κλίμακες και δημογραφικά στοιχεία

Για να διερευνηθεί η επίδραση των δημογραφικών παραγόντων στις κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν (*Ορθολογικός τύπος, Διαισθητικός τύπος, Εξαρτημένος τύπος, Συναισθηματική νοημοσύνη*) έγινε μια σειρά συγκρίσεων. Για τη σύγκριση ως προς το φύλο χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο *t* για ανεξάρτητα δείγματα. Από τη σύγκριση αυτή προέκυψε ότι όσον αφορά τις κλίμακες *Ορθολογικός τύπος, Διαισθητικός τύπος* και *Συναισθηματική νοημοσύνη* δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων. Αντίθετα όσον αφορά την κλίμακα *Εξαρτημένος τύπος* παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, $t(330) = -2,023, p = ,002$, με τις γυναίκες να συγκεντρώνουν υψηλότερο μέσο όρο ($M.O. = 5,2, T.A. = 2,7$) έναντι των ανδρών ($M.O. = 4,3, T.A. = 2,4$). Τα αναλυτικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 12.

Πίνακας 12. Σχέση μεταξύ των μεταβλητών «Κλίμακες» και «Φύλο»

Κλίμακες	Φύλο	n	M	t	df	p																										
Ορθολογικός τύπος	Άνδρας	47	7,9	0,649	328	0,25																										
	Γυναίκα	283	7,7				Διαισθητικός τύπος	Άνδρας	47	3,8	0,541	326	0,29	Γυναίκα	281	3,7	Εξαρτημένος τύπος	Άνδρας	47	4,3	-2,023	330	0,02	Γυναίκα	285	5,2	Συναισθηματική νοημοσύνη	Άνδρας	47	142,7	0,748	326
Διαισθητικός τύπος	Άνδρας	47	3,8	0,541	326	0,29																										
	Γυναίκα	281	3,7				Εξαρτημένος τύπος	Άνδρας	47	4,3	-2,023	330	0,02	Γυναίκα	285	5,2	Συναισθηματική νοημοσύνη	Άνδρας	47	142,7	0,748	326	0,22	Γυναίκα	281	140,3						
Εξαρτημένος τύπος	Άνδρας	47	4,3	-2,023	330	0,02																										
	Γυναίκα	285	5,2				Συναισθηματική νοημοσύνη	Άνδρας	47	142,7	0,748	326	0,22	Γυναίκα	281	140,3																
Συναισθηματική νοημοσύνη	Άνδρας	47	142,7	0,748	326	0,22																										
	Γυναίκα	281	140,3																													

Τα αποτελέσματα αυτά είναι συμβατά με τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας (βλ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Αργυροπούλου & Παυλόπουλος, 2006) και επιβεβαιώνουν την αρχική μας υπόθεση (Υπόθεση 3). Σύμφωνα με τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι στην παρούσα έρευνα οι γυναίκες παρουσιάζονται, σε σύγκριση με τους άνδρες, περισσότερο εξαρτημένες από το κοινωνικό πλαίσιο στη λήψη αποφάσεων.

Η επίδραση του παράγοντα ηλικία έδειξε στατιστικώς σημαντικές διαφορές μόνο ως προς την κλίμακα *Εξαρτημένος τύπος*, με την οποία παρουσιάζει υψηλή αρνητική συνάφεια ($p = ,003$). Το εύρημα αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όσο αυξάνει η ηλικία τόσο φαίνεται να μειώνεται η εξάρτηση του ατόμου από το κοινωνικό του πλαίσιο.

Πίνακας 13. Σχέση μεταξύ των μεταβλητών «Κλίμακες» και «Ηλικία»

	2	3	4	5
1. Ηλικία	-,008	,008	-,166**	,052
2. Ορθολογικός τύπος		-,567**	-,125*	,208**
3. Διαισθητικός τύπος			,058	-,019
4. Εξαρτημένος τύπος				-,481**
5. Συναισθηματική νοημοσύνη				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Η επίδραση του παράγοντα *έτος φοίτησης* δεν έδειξε στατιστικώς σημαντικές διαφορές, όπως φαίνεται και από τα αποτελέσματα του Πίνακα 14.

Πίνακας 14. Σχέση μεταξύ των μεταβλητών «Κλίμακες» και «Έτος φοίτησης»

Κλίμακες	Έτος φοίτησης	n	M	F	df	p
Ορθολογικός τύπος	A	149	4,8	,990	2	,373
	B	103				
	Γ	74				
Διαισθητικός τύπος	A	148	11,3	2,519	2	,082
	B	102				
	Γ	74				
Εξαρτημένος τύπος	A	151	9,217	1,264	2	,284
	B	103				
	Γ	74				
Συναισθηματική νοημοσύνη	A	149	165,001	,411	2	,663
	B	101				
	Γ	74				

*p < .05, **p < .01

Συμπεραίνουμε, συνεπώς, ότι το έτος φοίτησης δεν επηρεάζει ούτε τον τρόπο λήψης απόφασης ούτε και τη συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αρχικά βρέθηκε ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας φοιτητές κατατάσσονται στην πλειοψηφία τους στον *Ορθολογικό* τύπο λήψης απόφασης, στη συνέχεια ακολουθούν οι φοιτητές που ανήκουν στον *Εξαρτημένο* τύπο, ενώ οι λιγότεροι φοιτητές κατατάσσονται στον *Διαισθητικό* τύπο. Επίσης βρέθηκε ότι ο μέσος όρος συναισθηματικής νοημοσύνης είναι υψηλός. Το εύρημα αυτό φαίνεται να συμφωνεί με ευρήματα άλλων ερευνών, όπου μάλιστα αναφέρεται ότι οι φοιτητές Παιδαγωγικών Σπουδών παρουσιάζουν υψηλότερους μέσους όρους στον *Ορθολογικό* τύπο σε σχέση με φοιτητές άλλων Σχολών (Σιδηροπούλου-Δημακάκου, 2006).

Όπως έχουμε προαναφέρει ο Goleman υποστηρίζει ότι η συναισθηματική νοημοσύνη του ατόμου συνεχώς εξελίσσεται και μπορεί να αναπτυχθεί και να καλλιεργηθεί με συγκεκριμένες ασκήσεις. Αν σε σχέση με αυτό λάβουμε παράλληλα υπόψη το γεγονός ότι στις Παιδαγωγικές σχολές διδάσκονται Παιδαγωγικά μαθήματα που δίνουν έμφαση στις ανθρώπινες σχέσεις και την επικοινωνία, καθώς και μαθήματα ψυχολογίας, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι φοιτητές Παιδαγωγικών Σχολών καλλιεργούν σε ένα βαθμό τη συναισθηματική τους νοημοσύνη. Η υψηλή δε συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών μπορεί, εν συνεχεία, να εξηγήσει και το γεγονός ότι οι περισσότεροι από αυτούς τείνουν να ανήκουν στον *Ορθολογικό* τύπο. Θα άξιζε ίσως τον κόπο μελλοντικά να γίνει μια τέτοιου είδους έρευνα, που να εξετάζει δηλαδή τη συναισθηματική νοημοσύνη και το στυλ λήψης απόφασης φοιτητών Παιδαγωγικών Σχολών και φοιτητών από άλλα τμήματα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν επίσης ότι υπάρχει υψηλή θετική συνάφεια μεταξύ της συναισθηματικής νοημοσύνης και του ορθολογικού τύπου λήψης απόφασης. Το εύρημα αυτό επιβεβαίωσε την αρχική μας υπόθεση (Υπόθεση 1). Σύμφωνα με αυτό, όσο υψηλότερη είναι η συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών τόσο πιθανότερο είναι να κατατάσσονται στον *Ορθολογικό* τύπο λήψης απόφασης και συνεπώς να παίρνουν αποφάσεις στηριζόμενοι κυρίως στη λογική τους. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα δεν επηρεάζονται από το συναίσθημά τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε αυτό να επηρεάζει τη λογική κρίση τους ή ακόμη και να μπλοκάρει τη διαδικασία λήψης απόφασης. Είναι άτομα τα οποία μπορούν και ελέγχουν τα συναισθήματά τους, με την έννοια ότι δεν παρασύρονται από αυτά, και

είναι ικανά να λαμβάνουν αποφάσεις που στηρίζονται σε λογική επεξεργασία. Αυτή άλλωστε είναι και μία από τις παραμέτρους της συναισθηματικής νοημοσύνης, όπως έχει προαναφερθεί, δηλαδή η ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται με αποτελεσματικό τρόπο τα συναισθήματά του, χωρίς να παρασύρεται από αυτά.

Βρέθηκε επίσης υψηλή αρνητική συνάφεια μεταξύ της συναισθηματικής νοημοσύνης και του εξαρτημένου τύπου λήψης απόφασης, εύρημα το οποίο επιβεβαίωσε τη δεύτερη υπόθεση που διατυπώσαμε (Υπόθεση 2). Με βάση το εύρημα αυτό όσο υψηλότερη είναι η συναισθηματική νοημοσύνη των φοιτητών τόσο πιθανότερο είναι να μην κατατάσσονται στον εξαρτημένο τύπο. Αυτό σημαίνει ότι οι αποφάσεις που παίρνουν τα άτομα με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη τείνουν να μην εμπεριέχουν στοιχεία εξάρτησης. Δεν εξαρτώνται δηλαδή οι αποφάσεις τους από τη γνώμη, τις προσδοκίες ή τις επιθυμίες των άλλων. Το εύρημα αυτό θα μπορούσε ενδεχομένως να ερμηνευθεί ως εξής: Όπως έχουμε δει, τα άτομα με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη έχουν καλύτερη αυτοπίγνωση, αντιλαμβάνονται και εκφράζουν με ακρίβεια τα συναισθήματά τους, αναγνωρίζουν τα συναισθήματα των άλλων και ανταποκρίνονται σε αυτά, ενώ αντέχουν πιο αποτελεσματικά τις απογοητεύσεις. Με βάση αυτά μπορούμε να πούμε, ίσως, ότι τα άτομα με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη λαμβάνουν βεβαίως υπόψη και ακούνε τη γνώμη των άλλων, όχι όμως σε τέτοιο βαθμό ώστε να παραμερίζουν τις δικές τους ανάγκες, και μπορούν ενδεχομένως να «αντέξουν» τη συναισθηματική απόρριψη από τον περίγυρό τους για αυτές τους τις αποφάσεις.

Παρατηρήθηκε επιπλέον ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ ορθολογικού και διαισθητικού τύπου λήψης απόφασης, καθώς και μια μικρότερη αρνητική συσχέτιση μεταξύ ορθολογικού και εξαρτημένου τύπου. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα που ανήκουν στον *Ορθολογικό* τύπο έχουν λιγότερες πιθανότητες να παίρνουν «εξαρτημένες» αποφάσεις και ακόμη λιγότερες πιθανότητες να παίρνουν «διαισθητικές αποφάσεις». Το αποτέλεσμα αυτό θεωρείται σύμφωνο με τα όσα έχουμε προαναφέρει.

Ένα σημαντικό εύρημα αφορά, επίσης, την ύπαρξη στατιστικά σημαντικής διαφοροποίησης μεταξύ των δύο φύλων. Όπως φάνηκε από την έρευνα υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες να συγκεντρώνουν υψηλότερο μέσο όρο έναντι των ανδρών. Αυτό σημαίνει ότι οι γυναίκες παρουσιάζονται, σε σύγκριση με τους άνδρες, περισσότερο εξαρτημένες από το κοινωνικό πλαίσιο στη λήψη αποφάσεων. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με

αποτελέσματα άλλων ερευνών (βλ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Αργυροπούλου & Παυλόπουλος, 2006) και επιβεβαιώνει την τρίτη υπόθεση που διατυπώσαμε (Υπόθεση 3). Αυτό οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι η δομή της ελληνικής οικογένειας και οι κοινωνικοί ρόλοι των δύο φύλων, παρά το γεγονός ότι ζούμε σε μια αστικοποιημένη - εκσυγχρονισμένη κοινωνία, εξακολουθούν σε μεγάλο βαθμό να είναι παραδοσιακοί. Συνεπώς και οι αξίες με τις οποίες μεγαλώνουν τα αγόρια και τα κορίτσια είναι διαφορετικές.

Τέλος εντοπίστηκε υψηλή αρνητική συνάφεια του *Εξαρτημένου* τύπου με τον παράγοντα *ηλικία*. Σύμφωνα με αυτό το εύρημα συμπεραίνουμε ότι όσο αυξάνει η ηλικία τόσο φαίνεται να μειώνεται η εξάρτηση του ατόμου από το κοινωνικό του πλαίσιο. Θεωρούμε ότι κάτι τέτοιο είναι λογικό, δηλαδή όσο το άτομο μεγαλώνει αποκτά εμπειρία, γίνεται πιο αυτόνομο και είναι σε θέση να λαμβάνει αποφάσεις για τον εαυτό του, χωρίς να εξαρτάται από τρίτους.

Βεβαίως το δείγμα μας δεν είναι αντιπροσωπευτικό, συνεπώς δεν μπορούμε να γενικεύσουμε αυτά τα αποτελέσματα στο σύνολο του ελληνικού φοιτητικού πληθυσμού, κάτι το οποίο θεωρούμε ότι θα άξιζε να γίνει σε μια μελλοντική έρευνα, στην οποία θα είχε ενδιαφέρον να συμπεριλαμβάνεται και η παράμετρος της αυτοαποτελεσματικότητας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ – ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μια βασική διαπίστωση την οποία κάναμε κατά το σχεδιασμό της έρευνάς μας ήταν ότι, ενώ τα θέματα της συναισθηματικής νοημοσύνης και του τρόπου λήψης απόφασης έχουν ερευνηθεί με επάρκεια διεθνώς, η μελέτη που αφορά τη συσχέτιση των δύο αυτών εννοιών δεν έχει τύχει ακόμη της ανάλογης προσοχής.

Στην παρούσα έρευνα προσπαθήσαμε να τονίσουμε τη σημασία της έννοιας της συναισθηματικής νοημοσύνης για το άτομο και να καταδείξουμε το σημαντικό ρόλο που κατέχει αυτή στη διαδικασία λήψης απόφασης. Πιστεύουμε ότι οι Σύμβουλοι Επαγγελματικού Προσανατολισμού και οι Ψυχολόγοι αξίζει να προσέξουν το θέμα της συναισθηματικής νοημοσύνης, προκειμένου να βοηθήσουν τους εφήβους να αποφασίζουν πιο ορθολογικά και ανεξάρτητα.

Όσον αφορά τους περιορισμούς της έρευνάς μας θεωρούμε ότι: α) Δεν μπορούμε να αποφανθούμε για αιτιώδεις σχέσεις, δεδομένου ότι η ερευνητική

στρατηγική που εφαρμόσαμε δε μας το επιτρέπει, β) Το δείγμα μας σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό του ελληνικού φοιτητικού πληθυσμού. Συνεπώς τα ευρήματα μπορούν να γενικευτούν μόνο σε πληθυσμούς που έχουν χαρακτηριστικά όμοια με το δείγμα μας, γ) Τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήσαμε δεν έχουν σταθμιστεί στον ελληνικό πληθυσμό, κάτι το οποίο θα άξιζε να γίνει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

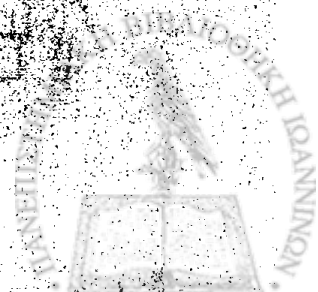
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, Σχολικό Έτος 2013-2014

Πρόγραμμα, κλάδος: Λογιστική, Μεταπτυχιακό

Κ. 2013-2014

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Σοφία Βλαχάκη

Επόπτης καθηγητής: Ανδρέας Μπρούζος

Τηλ.: 6974354585

e-mail: sof_vlachaki@yahoo.gr

Αγαπητή φοιτήτρια,

Αγαπητέ φοιτητή,

Ευχαριστούμε για τη συμμετοχή σας στην παρούσα έρευνα, η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο απόκτησης μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Παρακάτω σας ζητείται να απαντήσετε σε δύο ερωτηματολόγια: το πρώτο αφορά τη συναισθηματική νοημοσύνη και το δεύτερο τον τρόπο λήψης απόφασης. Για τη συμπλήρωσή τους μπορείτε να χρησιμοποιήσετε στυλό ή μολύβι. Τα παρόντα ερωτηματολόγια έχουν καθαρά ερευνητικό χαρακτήρα και οι ερωτήσεις εξυπηρετούν ερευνητικούς σκοπούς. Για το λόγο αυτό και για τη διασφάλιση της προστασίας του ιδιωτικού απορρήτου τα ερωτηματολόγια είναι **ανώνυμα**. Μπορείτε να απαντάτε με ειλικρίνεια στις ερωτήσεις, χωρίς να ανησυχείτε για το συσχετισμό των απαντήσεων με το πρόσωπό σας, αφού κάτι τέτοιο είναι αδύνατο.

Σας παρακαλούμε, να συμπληρώσετε τα ερωτηματολόγια με πληρότητα και ειλικρίνεια.

Σας ευχαριστούμε θερμά για τη συμμετοχή και τη συνεργασία σας στην έρευνα αυτή.

Αριθμός ερωτηματολογίου

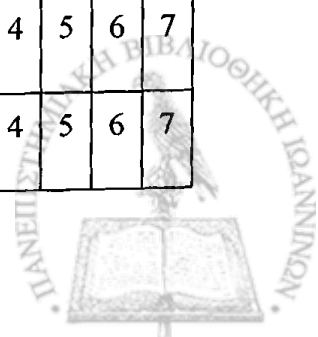

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

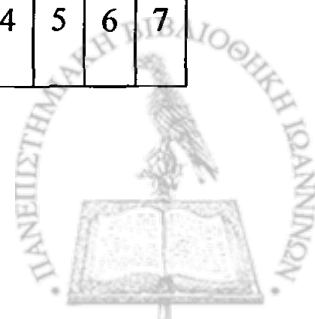
Ερωτηματολόγιο συναισθηματικής νοημοσύνης

Οδηγίες: Σας παρακαλούμε να σημειώσετε με έναν κύκλο τον αριθμό που αντανακλά καλύτερα το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας με κάθε μια από τις προτάσεις που ακολουθούν. Όσο πιο πολύ διαφωνείτε με μια πρόταση, τόσο η απάντησή σας θα πλησιάζει το «1». Αντίθετα, όσο πιο πολύ συμφωνείτε, τόσο η απάντησή σας θα πλησιάζει το «7». Μη σκέφτεστε πολλή ώρα για την ακριβή σημασία των προτάσεων. Δουλέψτε γρήγορα και προσπαθήστε να απαντήσετε όσο το δυνατόν με μεγαλύτερη ακρίβεια. Σας υπενθυμίζουμε ότι δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις.

Διαφωνώ απόλυτα	1.....	2.....	3.....	4.....	5.....	6.....	7.....	Συμφωνώ απόλυτα
1. Δε δυσκολεύομαι καθόλου να εκφράσω τα συναισθήματά μου με λόγια.	1	2	3	4	5	6	7	
2. Συχνά το βρίσκω δύσκολο να δω τα πράγματα από την οπτική γωνία των άλλων.	1	2	3	4	5	6	7	
3. Γενικά είμαι ένα ιδιαίτερα δραστήριο άτομο με στόχους.	1	2	3	4	5	6	7	
4. Συνήθως μου είναι δύσκολο να ελέγξω τα συναισθήματά μου.	1	2	3	4	5	6	7	
5. Γενικά δε βρίσκω τη ζωή διασκεδαστική.	1	2	3	4	5	6	7	
6. Μπορώ να χειριστώ αποτελεσματικά τους άλλους ανθρώπους.	1	2	3	4	5	6	7	
7. Έχω την τάση να αλλάζω γνώμη συχνά.	1	2	3	4	5	6	7	
8. Γενικά δυσκολεύομαι να κατανοήσω τι ακριβώς νιώθω.	1	2	3	4	5	6	7	
9. Πιστεύω πως έχω πολλά χαρίσματα.	1	2	3	4	5	6	7	
10. Συχνά δυσκολεύομαι να υπερασπισθώ τα δικαιώματά μου.	1	2	3	4	5	6	7	
11. Συνήθως μπορώ να επηρεάσω τα συναισθήματα των άλλων ανθρώπων.	1	2	3	4	5	6	7	
12. Γενικά είμαι απαισιόδοξος άνθρωπος.	1	2	3	4	5	6	7	

13. Οι κοντινοί μου άνθρωποι παραπονιούνται ότι δεν τους συμπεριφέρομαι σωστά.	1	2	3	4	5	6	7
14. Συνήθως δυσκολεύομαι να προσαρμόζω τη ζωή μου ανάλογα με τις περιστάσεις.	1	2	3	4	5	6	7
15. Γενικά, είμαι ικανός να αντιμετωπίσω το άγχος.	1	2	3	4	5	6	7
16. Συχνά δυσκολεύομαι να δείχνω στοργή στους κοντινούς μου ανθρώπους.	1	2	3	4	5	6	7
17. Συνήθως μπορώ να «μπω στη θέση του άλλου» και να καταλάβω τα συναισθήματά του.	1	2	3	4	5	6	7
18. Δεν έχω αρκετά κίνητρα στη ζωή μου.	1	2	3	4	5	6	7
19. Συνήθως μπορώ να βρω τρόπους να ελέγξω τα συναισθήματά μου όταν το θέλω.	1	2	3	4	5	6	7
20. Σε γενικές γραμμές, είμαι ευχαριστημένος από τη ζωή μου.	1	2	3	4	5	6	7
21. Θα περιέγραφα τον εαυτό μου ως καλό διαπραγματευτή.	1	2	3	4	5	6	7
22. Συχνά ανακατεύομαι σε καταστάσεις και αργότερα το μετανιώνω.	1	2	3	4	5	6	7
23. Συχνά, σταματώ αυτό που κάνω και συγκεντρώνομαι σε αυτό που νιώθω.	1	2	3	4	5	6	7
24. Αισθάνομαι καλά με τον εαυτό μου.	1	2	3	4	5	6	7
25. Έχω την τάση να υποχωρώ ακόμη και όταν γνωρίζω πως έχω δίκιο.	1	2	3	4	5	6	7
26. Πιστεύω πως δεν έχω καθόλου επιρροή στα συναισθήματα των άλλων.	1	2	3	4	5	6	7
27. Πιστεύω ότι γενικά τα πράγματα θα εξελιχθούν καλά στη ζωή μου.	1	2	3	4	5	6	7
28. Δυσκολεύομαι να δεθώ πολύ ακόμη και με όσους βρίσκονται πολύ κοντά μου.	1	2	3	4	5	6	7
29. Γενικά, μπορώ να προσαρμόζομαι σε καινούρια περιβάλλοντα και καταστάσεις.	1	2	3	4	5	6	7
30. Οι άλλοι με θαυμάζουν γιατί είμαι «άνετος».	1	2	3	4	5	6	7

Ερωτηματολόγιο για τον προσδιορισμό του τρόπου λήψης απόφασης

Ανεξάρτητα από το πόσο σημαντική είναι μια απόφαση, όλοι έχουμε τον ιδιαίτερο τρόπο να παίρνουμε αποφάσεις. Στο ερωτηματολόγιο αυτό θα προσδιορίσετε τον τρόπο με τον οποίο παίρνετε αποφάσεις, συνήθως τις σημαντικές αποφάσεις της ζωής σας. *Να θυμάστε ότι δεν υπάρχει σωστός ή λάθος τρόπος. Υπάρχει ο δικός σας τρόπος.*

Βάλτε σε κύκλο το *ΝΑΙ* αν αυτό που εκφράζει η πρόταση ισχύει συνήθως για εσάς ή το *ΟΧΙ* αν δεν ισχύει.

1.	Όταν πρόκειται να πάρω μια σημαντική απόφαση είμαι μεθοδικός/ή.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
2.	Συχνά παίρνω μια απόφαση που νιώθω ότι είναι σωστή για μένα, χωρίς ωστόσο να ξέρω ακριβώς γιατί την πήρα.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
3.	Όταν παίρνω μια απόφαση, είναι σημαντικό για μένα να ξέρω ποια είναι η άποψη των φίλων μου.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
4.	Σπάνια παίρνω μια σημαντική απόφαση, χωρίς προηγουμένως να έχω συγκεντρώσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
5.	Ακόμη και τις σπουδαιές αποφάσεις τις παίρνω πολύ γρήγορα.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
6.	Όταν αντιμετωπίζω μια σημαντική απόφαση, θέλω να έχω κάποιον να με καθοδηγεί προς τη σωστή κατεύθυνση.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
7.	Όταν παίρνω μια απόφαση, λαμβάνω υπόψη μου τις συνέπειές της στις μελλοντικές μου αποφάσεις.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
8.	Όταν παίρνω μια απόφαση, απλώς εμπιστεύομαι τα συναισθήματά μου και τις εσωτερικές μου αντιδράσεις.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
9.	Μου είναι πραγματικά δύσκολο να πάρω σημαντικές αποφάσεις χωρίς βοήθεια.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
10.	Όταν πρέπει να πάρω μια απόφαση, τη σκέφτομαι πολύ προσεκτικά.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
11.	Συχνά αποφασίζω για κάτι χωρίς να μελετήσω και να συγκεντρώσω πληροφορίες.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
12.	Συχνά παίρνω αποφάσεις βασιζόμενος /η στο τι σκέφτονται οι άλλοι και όχι στο τι πραγματικά θα ήθελα εγώ.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
13.	Όταν πρόκειται να πάρω μια σημαντική απόφαση αρχίζω να τη σκέφτομαι πολύ καιρό πριν, ώστε να έχω χρόνο να σχεδιάσω προσεκτικά τις ενέργειές μου.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
14.	Όταν πρόκειται να πάρω μια απόφαση, δεν την εξετάζω. Είναι σαν να βρίσκεται η απάντηση κάπου μέσα στο μυαλό μου και ξαφνικά ξέρω τι πρέπει να κάνω.	ΝΑΙ	ΟΧΙ

15.	Σπάνια παίρνω μια απόφαση χωρίς να έχω μιλήσει προηγουμένως με τον καλύτερό μου φίλο.	NAI	OXI
16.	Προτού αποφασίσω, συνήθως διασταυρώνω τις πληροφορίες μου, ώστε να είμαι βέβαιος/η ότι είναι σωστές.	NAI	OXI
17.	Όταν πρόκειται να αποφασίσω για κάτι, συνήθως χρησιμοποιώ τη φαντασία μου, για να δω πώς θα νιώθω αφού θα έχω πάρει την απόφαση.	NAI	OXI
18.	Αναβάλλω πολλές αποφάσεις μου, γιατί όταν ασχολούμαι επίμονα με αυτές, καταλαμβάνομαι από νευρικότητα.	NAI	OXI
19.	Προτού κάνω κάτι σημαντικό, φτιάχνω με προσοχή ένα πρόγραμμα δράσης.	NAI	OXI
20.	Για τις περισσότερες αποφάσεις που παίρνω δεν υπάρχει λογική αιτία.	NAI	OXI
21.	Νομίζω πως χρειάζομαι πολλή ενθάρρυνση και ψυχολογική στήριξη από τους άλλους, προκειμένου να πάρω μια απόφαση.	NAI	OXI
22.	Δεν παίρνω αποφάσεις βιαστικά, γιατί θέλω να είμαι σίγουρος/η ότι αποφασίζω σωστά.	NAI	OXI
23.	Παίρνω αποφάσεις τελείως αυθόρμητα, ακολουθώντας το ένστικτό μου.	NAI	OXI
24.	Συνήθως δεν παίρνω αποφάσεις που θα δυσαρεστήσουν τους άλλους.	NAI	OXI
25.	Συνήθως θεωρώ κάθε μια από τις αποφάσεις μου ως ένα βήμα προς τον τελικό στόχο.	NAI	OXI
26.	Συνήθως παίρνω τις αποφάσεις μου βασιζόμενος/η στο πώς είναι τώρα τα πράγματα στη ζωή μου και όχι στο πώς θα είναι στο μέλλον.	NAI	OXI
27.	Δεν έχω μεγάλη εμπιστοσύνη στην ικανότητά μου να παίρνω σωστές αποφάσεις, γι' αυτό συνήθως στηρίζομαι στις απόψεις των άλλων.	NAI	OXI
28.	Προτού πάρω μια απόφαση, θέλω να μαθαίνω όσα περισσότερα γίνεται για τις πιθανές συνέπειές της.	NAI	OXI
29.	Μια απόφαση είναι σωστή για μένα αν με ικανοποιεί συναισθηματικά.	NAI	OXI
30.	Συνήθως δεν έχω μεγάλη εμπιστοσύνη στις αποφάσεις μου, παρά μόνο αν με βοηθήσουν οι φίλοι μου να τις πάρω.	NAI	OXI

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Απαντήστε τώρα στις ακόλουθες ερωτήσεις που αναφέρονται σε προσωπικά στοιχεία σημειώνοντας ένα ✓ στο που σας αφορά.

1. Φύλο
 Άνδρας
 Γυναίκα

2. Ηλικία:

3. Τμήμα:
 Ιατρική
 Πληροφορική
 Μαθηματικό
 Φυσικό
 Χημικό
 Φιλολογικό
 Ιστορικό / Αρχαιολογικό
 Φ.Π.Ψ
 Π.Τ.Δ.Ε.
 Π.Τ.Ν.

4. Έτος Φοίτησης
 Α' έτος
 Β' έτος
 Γ' έτος
 Δ' έτος
 Πτυχίο

Σας ευχαριστούμε θερμά για τη συνεργασία σας!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baron, J. (1985). *Rationality and intelligence*. Cambridge University Press.

Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional intelligence.

Psichothema, 18, 13-25.

Bar-On, R., Tranel, D., Denburg, L., Bechara, A. (2003). Exploring the neurological substrate of emotional and social intelligence. *Brain*, 126, 1790-1800.

Bechara, A., Damasio, A. (2005). The somatic marker hypothesis: A neural theory of economic decision. *Games and economic behavior*, 52, 336-372.

Bechara, A. (2004). The role of emotion in decision-making: Evidence from neurological patients with orbitofrontal damage. *Brain and cognition*, 55, 30-40.

Bechara, A., Damasio, H., Damasio, A. (2003). Role of the amygdala in decision-making. *Annals New York Academy of Sciences*, 985, 356-369.

Bell, D. E., Raiffa, H., Tversky, A. (1988). *Decision making: Descriptive, normative, and prescriptive interactions*. Cambridge University Press.

Boyatzis, R. E., Goleman, D., Rhee, K. S. (2000). Clustering competence in emotional intelligence: Insights from the emotional competence inventory (ECI). In Bar-On, R. & Parker, J. D. A. (Eds), *The Handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment and application at home, school, and in the workplace* (pp. 343-362). San Francisco: Jossey-Bass.

Brown, C., George-Curran, R., Smith, M. (2003). The role of emotional intelligence in the career commitment and decision-making process. *Journal of career assessment*. 11 (4), 379-392.

Γαβριήλ, Ε. (2008). Ταυτότητα του Εγώ και δεξιότητα λήψης απόφασης σε μαθητές Β' Ενιαίου Λυκείου και Β' Τ.Ε.Ε. *Επιθεώρηση συμβουλευτικής και προσανατολισμού*, 84-85, 19-41.

Cooper, A. & Petrides, K. V. (2010). A psychometric analysis of the Trait Emotional Intelligence Questionnaire-Short Form (TEIQue-SF) using Item Response Theory. *Journal of Personality Assessment*, 92, 449-457.

Damasio, A. (1994). *Descartes error: Emotion, reason, and the human brain*. G. P. Putman's Sons.

Δημητρόπουλος, Ε. (2003). *Αποφάσεις-λήψη αποφάσεων. Διεπιστημονική προσέγγιση στη θεωρία και πράξη: Εισαγωγή στην ψυχολογία των αποφάσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.

Δημητρόπουλος, Ε. (1999). *Συμβουλευτική και συμβουλευτική ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.

Dewey, J. (1997). *How we think*. New York: Dover Publications, Inc.

Di Fabio, A., Kenny, M. (2011). Promoting emotional intelligence and career decision making among Italian high school students. *Journal of career assessment*, 19, 21-34.

Δρόσος, Ν. (2006). *Κίνητρο επιτυχίας και τρόπος λήψης απόφασης φοιτητών του τμήματος Ισπανικής και Ιταλικής Φιλολογίας*. Πτυχιακή εργασία. Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πρόγραμμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.

Fitzgerald, L. F., & Betz, N.E. (1994). Career development in cultural context: The role of gender, race, class, and sexual orientation. Στο M. L. Savickas, & R. W. Lent (Eds.), *Convergence in Career Development* (σ.: 103-119). California: Palo Alto.

Gardner, H. (1993). *Frames of mind*. London: Fontana Press.

Goleman, D. (2000). *Η συναισθηματική νοημοσύνη στο χώρο της εργασίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη: Γιατί το «EQ» είναι πιο σημαντικό από το «IQ»*; Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Griffin, D., Tversky, A. (1992). The weighing of evidence and the determinants of confidence. *Cognitive psychology*, 24, 411-435.

Harren, A. V. (1979). A model of career decision making for college students. *Journal of vocational behavior*, 14, 119-133.

Hedlund, J., Sternberg, R. (2000). Too many intelligence? Integrating social, emotional, and practical intelligence. In Bar-On, R. & Parker, J. D. A. (Eds), *The Handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment and application at home, school, and in the workplace* (pp.136-167). San Fransisco: Jossey-Bass.

Jackson, G. A. (1994). Decision making theory. *International encyclopedia of education*. UK: Pergamon Press, 1421-1425.

James, W., (1884). What is an emotion? *Mind*, 9, 188-205.

Klüver, H., Bucy, P., (1939). Preliminary analysis of functions of the temporal lobes in monkeys. *Archives of neurology and psychiatry*, V.42, N. 6 (979-1000).

Κοσμίδου-Hardy, X. (1991). *Θέματα σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού: αυτογνωσία, αυτοαντίληψη, λήψη απόφασης*. Σημειώσεις για το μάθημα “Σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός”. Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική σχολή, Τμήμα Φ.Π.Ψ.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1997). *Ψυχολογία της σκέψης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

LeDoux, J., Phelps, E., (2000). Emotional networks in the brain. In Lewis, M. & Haviland, J. (Eds), *Handbook of emotions* (pp.157-172). New York: The Guilford Press.

LeDoux, J., (1998). *The emotional brain*. New York: Simon & Schuster.

Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D., R., (2004). Emotional intelligence: Theory, findings and implications. *Psychological inquiry*, 15 (3), 197-215.

Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D., R., (2000a). Selecting a measure of emotional intelligence: The case for ability scales. In Bar-On, R. & Parker, J. D. A. (Eds), *The Handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment and application at home, school, and in the workplace* (pp.320-341). San Fransisco: Jossey-Bass.

Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D., R., (2000b). Emotional intelligence as zeitgeist, as personality, and as ability. In Bar-On, R. & Parker, J. D. A. (Eds), *The Handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment and application at home, school, and in the workplace* (pp.92-117). San Fransisco: Jossey-Bass.

Mayer, J. D., Salovey, P., (1989-90). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9 (3), 185-211.

McLean, P., (2002). The brain’s generation gap: Some human implications. *The social contract*, 12 (3), 185-189, New York: Atheneum Publishers.

McLean, P., (1949). Psychosomatic disease and the “visceral brain”: Recent developments bearing on the Papez theory of emotion. *Psychosomatic Medicine*, 11, 338-353.

Mellers, B., Swartz, A. (1999). Emotion based choice. *Journal of experimental psychology*. 128 (3), 332-345.

Merton, R. K. (1948). The self-fulfilling prophesy. *The Antioch Review*, 16, 193-210.

Mikolajczak, M., Luminet, O., Leroy, C. & Roy, E. (2007). Psychometric properties of the Trait Emotional Intelligence Questionnaire: Factor structure, reliability, construct and incremental validity in a French-speaking population. *Journal of personality assessment*, 88, 338-353.

Παρίτσης, Ν. (2003). *Συστημική ψυχιατρική: Η νοημοσύνη της ζωής*. Αθήνα: Βήτα Ιατρικές Εκδόσεις.

Petrides, K. V. (2010). Trait emotional intelligence theory. *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 3, 136-139.

Petrides, K. V., Pita, R., & Kokkinaki, F. (2007). The location of trait emotional intelligence in personality factor space. *British Journal of Psychology*, 98, 273-289.

Petrides, K. V., Furnham, A. & Mavroveli, S. (2007). Trait emotional intelligence: Moving forward in the field of EI. In G. Matthews, M. Zeidner, & R. Roberts, R. (Eds.). *Emotional intelligence: Knowns and unknowns* (Series in Affective Science). Oxford: Oxford University Press.

Petrides, K. V., Furnham, A., & Frederickson, N. (2004). Emotional intelligence. *The Psychologist*, 17, 574-577.

Petrides, K. V. & Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15, 425-448.

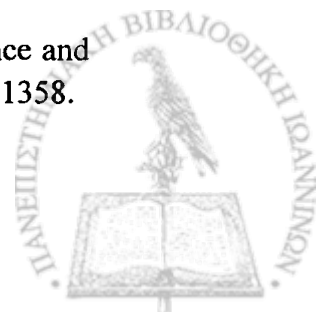
Petrides, K. V. & Furnham, A. (2000). On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 29, 313-320.

Pitz, G.F., Harren, V. A. (1980). An analysis of career decision making from the point of view of information processing and decision theory. *Journal of vocational behavior*, 16, 320-346.

Πλατσίδου, Μ., (2006). Ο λειτουργικός ρόλος της αντιλαμβανόμενης συναισθηματικής νοημοσύνης στο σύστημα του εαυτού. Στο Συγκολλίτου, Ε., (επιμ.), *Η έννοια του εαυτού και λειτουργικότητα στο σχολείο* (σ.: 139-146). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.

Schutte, N., Malouff, J., Simunek, M., McKenley, J., Hollander, S. (2002). Characteristic emotional intelligence and emotional well-being. *Cognition and emotion*. 16 (6), 769-785.

Sevdalis, N., Petrides, K., Harvey, N. (2007). Trait emotional intelligence and the decision-related emotions. *Personality and individual differences*. 42, 1347-1358.

Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (2009). *Επαγγελματική αξιολόγηση: Τεστ και ερωτηματολόγια επαγγελματικού προσανατολισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ., Αργυροπούλου, Αικ., Παυλόπουλος, Β. (2006). Επαγγελματικές αποφάσεις φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης: Η ταυτότητα του ρόλου του φύλου. Στο Μαλικιώση-Λοΐζου, Μ., Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. & Κλεφταρά, Γ. (επιμ.), *Η Συμβουλευτική στα γυναικεία θέματα* (σελ. 410-429). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Slovic, P., Finucane, M., Peters, E., MacGregor, D. (2007). The affect heuristic. In Gilovich, D., Griffin, D. & Kahneman, D. (Eds), *Intuitive judgment heuristics and biases*. Cambridge University Press.

Tversky, A., Kahneman, D. (1982). On the study of statistical intuitions. *Cognition*, 11, 123-141.

Tversky, A., Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185, 1124-1131.

Wallas, G. (1945). *The art of thought*. London: C. A. Watts & CO. Limited.

Winter, K., Kuiper, N. (1997). Individual differences in the experience of emotions. *Clinical psychology review*. 17 (7), 791-821.

Χατζούλη, Α. (χ.χ.). Η «λήψη αποφάσεων» στην επιλογή επαγγέλματος. Στο Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ., (επιμ.), *Φάκελος: Επαγγελματικός προσανατολισμός* (σ.: 21-25).

Χατζούλη, Α. (1998). *Διαδικασίες λήψης αποφάσεων κατά την επαγγελματική σταδιοδρομία*. Πρακτικά πρώτου εκπαιδευτικού σεμιναρίου συμβούλων σταδιοδρομίας (σ.: 88-950), Χαλκιδική Έκδοση: ΕΠΕΑΕΚ.

Ζαβλανός, Μ. (1998). *Μάνατζμεντ*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.

Ζευγαρίδης, Σ. (1974). *Κυβερνητική και λογικός άνθρωπος: Εισαγωγή εις την θεωρίαν των αποφάσεων*. Αθήνα: Παπαζήσης.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Κατανομή του δείγματος (N=334) ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	42
Πίνακας 2. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Ορθολογικός τύπος» λήψης απόφασης.....	46
Πίνακας 3. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Διαισθητικός τύπος» λήψης απόφασης.....	47
Πίνακας 4. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Εξαρτημένος τύπος» λήψης απόφασης.....	47
Πίνακας 5. Δείκτες αξιοπιστίας της κλίμακας «Συναισθηματική νοημοσύνη».....	48
Πίνακας 6. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Ευεξία».....	49
Πίνακας 7. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Αυτοέλεγχος».....	50
Πίνακας 8. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Συναίσθημα».....	50
Πίνακας 9. Δείκτες αξιοπιστίας του παράγοντα «Κοινωνικότητα».....	50
Πίνακας 10. Κατανομές, ελάχιστες και μέγιστες τιμές, μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των μεταβλητών.....	51
Πίνακας 11. Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών «Συναισθηματική νοημοσύνη», «Ορθολογικός τύπος», «Διαισθητικός τύπος» και «Εξαρτημένος τύπος».....	52
Πίνακας 12. Σχέση μεταξύ των μεταβλητών «Κλίμακες» και «Φύλο».....	53
Πίνακας 13. Σχέση μεταξύ των μεταβλητών «Κλίμακες» και «Ηλικία».....	54
Πίνακας 14. Σχέση μεταξύ των μεταβλητών «Κλίμακες» και «Έτος φοίτησης»	55

